Geliş Tarihi : 29.02.2019
Kabul Tarihi: 30.07.2019

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XIX/38 (2019-Bahar/*Spring*), ss. 135-170

TÜRKİYE'DE 10 KASIM TÖRENLERİ: "İLK MATEM" 10 KASIM 1939'DAN, "ATATÜRK HAFTASI" VE "MATEMSİZ ATATÜRK'Ü ANMA" GÜNLERİNE

Hakan UZUN*

Öz

10 Kasım, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat ettiği gündür. Atatürk, söz konusu günde, 1939 yılından itibaren günümüze kadar her yıl farklı şekillerde anılmıştır. 1939 yılından 1960 yılına dek düzenlenen anma programlarında yas hep ön planda olmuş, 1960 yılından itibaren ise Atatürk için bir gün yas tutulmaya devam edilmekle birlikte 10-16 Kasım tarihleri arası Atatürk Haftası olarak isimlendirilmiş ve Atatürk bir hafta boyunca çeşitli etkinliklerle anılmaya başlanmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra ve MBK üyelerinin girişimiyle gerçekleşen bu uygulama, 1988 yılına kadar devam etmiştir. 1988'de, Turgut Özal döneminde de, 50 yıl boyunca devam eden resmi yas uygulaması kaldırılmıştır. 10 Kasımlarda yas tutulması, kaldırıldığı güne kadar sürekli tartışma konusu olmuş, özellikle de 1950'lerden sonra sorgulanmaya başlanmıştır. Bununla beraber yas uygulaması sırasında gerçekleştirilen bir takım davranışlar da, herhangi bir zorunluluk olmadığı halde toplumun geniş bir kesimi tarafından benimsenerek sürdürülmüş ve artık gelenek halini almıştır. Öte yandan 10 Kasım törenleri, zaman zaman farklı siyasi parti ya da gruplar tarafından polemik konusu haline de getirilmiş veya siyasi bir hesaplaşmanın aracı olarak da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *10 Kasım, Anma, İhtifal, Matem, Mustafa Kemal Atatürk, Tören, Yas.*

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (*hakanuzun@ankara.edu.tr*), (*https://orcid.org/0000-0001-5427-8268*).

THE NOVEMBER 10 CEREMONIES IN TURKEY: FROM "FIRST MOURNING" IN 10 NOVEMBER 1939 TO "ATATÜRK WEEK" TO "DAYS OF COMMEMORATING ATATÜRK WITHOUT MOURNING"

Abstract

November 10is the day that Atatürk, who is the founder of Turkish Republic, died. In that day Atatürk has been memorialized in different ways every year since 1939. In the commemorative programs held from 1939 to 1960, mourning was always at the forefront, however, from 1960 onwards, the dates between 10 and 16 November was named as Atatürk Week in addition to continue mourning for Atatürk for a day, and Atatürk was started to be commemorated with several activities in that week. This practice which took place after military intervention on 27 May 1960 and with the help of MBK members lasted until 1988. In 1988 official mourning ceremony continuing 50 years was abolished in the period of Turgut Özal. Mourning on 10 November was always a controversial topic until the day that it was abolished, and this date was questioned especially after the 1950s. Moreover, some behaviors made during mourning practice were adopted by a vast majority of people in the society even if there was not a necessity, and they turned into a tradition. In addition, the November 10 ceremonies were sometimes made a subject of polemic by different political parties or groups and used as a way of political reckoning.

Keywords: *November 10, Commemorating, Commemorative Ceremony, Mourning, Mustafa Kemal Atatürk, Ceremony, Bereavement.*

Giriş

Yas, Türkçe sözlükte "*ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem*" olarak tarif edilmiştir.[1] Bunun dışında yas kavramını, Sigmund Freud "*sevilen bir yakının veya ülke, özgürlük, bir ideal gibi düşünsel-soyut bazı değerlerin kaybına karşı gelişen bir tepki*"; John Bowlby "*bir kaybetme veya ayrılma durumu olduktan sonra verilen olağan tepki*"; Emanuel Lewis de "*sevilen birinin veya bir şeyin kaybı karşısında bireylerin vermiş oldukları psiko-biyolojik tepki*" şeklinde ifade etmiştir.[2]

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere, bir kayıp karşısında verilen son derece doğal bir tepki olan yas tutma âdeti,[3] dünyadaki bütün kültürlerde vardır[4] ve bireysel olarak yaşanabildiği gibi toplumsal olarak da yaşanabilmekte, hatta

1 http://www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 06.05.2018).

2 Mehmet Çınar, "Yas Psikolojisi: Yas Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Turkish Studies*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/2, p. 57-74, s.62.

3 Seda Çelik, Işık Sayıl, "Patolojik Yas Kavramı Travmatik Yas", *Kriz Dergisi*, 11 (2), ss.29-34, 2003, s.29; Cem Ali Gizir, "Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2006, ss. 195-213, s.195.

4 Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, ss.393-422, Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Konya, 2013, s.393.

uluslararası boyuta da taşınabilmektedir. Öyle ki, yasla ilgili davranışlar zaman zaman devletlerarası diplomatik ilişkilere de yansımaktadır.

Öte yandan yas, bireyler ve milletlerarası dayanışmanın sergilenmesi açısından da son derece anlamlıdır. Dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen bir felaketin ya da kaybın sonucunda diğer ülkelerde yas ilan edilmesi, ülke bayraklarının yarıya indirilmesi gibi davranışlar, aslında yas âdetinin tüm dünyada nasıl ortak bir kültürel olgu olduğunun kanıtı gibidir. Bu tür davranışlar, insanlığın tüm dünyaya verdiği ortak bir mesaj olarak da görülebilir. Böylelikle tüm farklılıklarına karşın, insanlığın bazı ortak acılarda birleşebildiği ve yas sayesinde bireysel, toplumsal ya da uluslararası dayanışmanın sağlanabileceği tüm dünyaya gösterilebilmektedir. Başka bir deyişle yas, kavram olarak içinde derin bir acıyı barındırmakla birlikte, dünyadaki insanların bazı ortak değer ve duygularda bütünleşebilmelerinin de bir aracı olabilmektedir.

Yas âdeti, Türk kültüründe de en eski çağlardan itibaren var olmuş ve sıradan insanların, toplum tarafından saygı duyulan kişilerin ya da hükümdarların ölümünden sonra kara ve gök elbise giymek, elbiseyi ters giymek, baş açmak, atların kuyruklarını kesmek, saçları kesmek, ağıt yakmak gibi çeşitli şekillerde kendini göstermiştir.[5] Söz konusu âdet, günümüzde de, hem toplumsal hem de resmi düzeyde varlığını devam ettirmektedir.

Atatürk'ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım gününde ise Türkiye'nin en uzun süre varlık gösteren resmi yas uygulaması gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de her 10 Kasım sabahı saat 09.05'te duyulan siren sesi ve o sırada ona eşlik eden korna sesleri, bireysel hafızanın yanı sıra toplumun ortak hafızasının da canlandığı anlardan biridir. Bu ses, yıllardır milletçe gerçekleştirilen ortak yas duygusunu hatırlatan ve aradan ne kadar süre geçerse geçsin, 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefat ettiğini topluma tekrarlayan bir ses olup, ona karşı bir dakikalık da olsa saygı duruşunda bulunulması gerektiğini söyleyen bir çağrıdır aynı zamanda. Bu günle ilgili olarak günümüzde 40 yaş ve üzerindeki kesimin hatırladığı başka anılar da vardır. 10 Kasımlarda sinemaların, tiyatroların, eğlence yerlerinin kapalı olması; televizyon ve radyoda sadece Atatürk ile ilgili programların yapılması ve onun sevdiği şarkıların dinlenmesi; gazetelerin siyah başlıklarla çıkması gibi uygulamalar bireysel ve toplumsal hafızanın hatırladıklarındandır.[6]

Dolayısıyla çok sayıda kuşak, 10 Kasımlarda içeriğini iktidarların belirlediği resmi yas programlarıyla Atatürk'ü anmıştır. Bu süreçte, 10 Kasımlarla ilgili değişikliklere de gidilmiştir. İlk olarak, 10 Kasımlar bir yas gününden, bir anma haftasına dönüştürülmüştür. Atatürk Haftası olarak bilinen ve 10-16 Kasım arasını kapsayan bu anma haftasında, aslında yas olgusu ortadan kalkmamakla

5 Hacıgökmen, *A.g.m.*, s.393-412.

6 Nazlı Ökten, "Ölümsüz Bir Ölüm, Sonsuz Bir Yas: Türkiye'de 10 Kasım", *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, ss. 325-346, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.325-326.

birlikte, 10 Kasımlara daha anlamlı bir boyut kazandırılmaya çalışılmıştır. 1988 yılında ise 10 Kasımlarda yas tutma âdeti kaldırılmıştır.

Bu çalışmanın konusu olan 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü ile ilgili olarak iki adet yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bunlardan biri Burak Şimşek'in 2007 yılında tamamladığı "*Türkiye'de 10 Kasımlar (1938-1950)*"[7] başlıklı çalışmadır. Diğeri ise Yağmur Tatar Hotancı tarafından 2017 yılında "*Demokrat Parti Döneminde 10 Kasımlar*"[8] başlığıyla hazırlanmıştır. Söz konusu çalışmalarda 10 Kasımlar, 1938 ile 1959 yılları arasını kapsayacak şekilde ele alındığından, sonraki yıllarda yaşanan değişimlere doğal olarak hiç değinilmemiştir. Konuyla ilgili yapılmış dolaylı bir çalışma da Nazlı Ökten'in, "*Ölümsüz Bir Ölüm, Sonsuz Bir Yas: Türkiye'de 10 Kasım*" başlıklı makalesidir. Çalışmada, sadece 10 Kasım 1938 günü incelenmiş ve Atatürk'ün öldüğü güne şahit olan insanlarla bir sözlü tarih çalışması yapılmıştır.[9] Dolayısıyla, 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü, konuyu müstakil bir şekilde ele alan az sayıdaki çalışma nedeniyle, tarihi süreklilik ve bir bütünlük içinde doyurucu bir şekilde işlenememiş, konuyla ilgili karşılaştırmalı analizler yapılamamıştır. Bu durum, konunun yeniden ele alınıp incelenmesini gerekli kılmıştır.

1988 yılına kadar 10 Kasımlardaki uygulamaların bir bütün olarak incelenmeye çalışıldığı bu makalede, 10 Kasım 1939'da gerçekleştirilen, Atatürk'ün ölümünden sonraki ilk anma töreni, ilk olması nedeniyle, kendisinden sonra yapılan diğer anma törenleri üzerinde çok belirleyici olması ihtimali gözönünde bulundurularak daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, diğerleri ise genel olarak değerlendirilmiştir.

Makalede esas olarak, 10 Kasımlarda Atatürk'ü anma konusunda zaman içinde ne tür değişimler yaşandığı, daha geniş bir tarih aralığında ve karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma, ağırlıklı olarak ulusal basına olduğu kadar, arşiv belgelerine ve az sayıda da olsa yerel basına ve tetkik eserlere dayandırılmıştır. Ayrıca Atatürk için yapılan cenaze töreni sırasında alınan kararların ve yapılan uygulamaların da, 10 Kasımlarda etkili olduğu düşünülerek çalışmada bu konuya da yer verilmiştir. Makalenin kapsamını ve içeriğini ise 10 Kasımlardaki anlayış değişiklikleri belirlemiştir.

1. İlk Yas: Milletçe Matemdeyiz (10 Kasım 1939)

Atatürk ile ilgili olarak "*yas*" ya da "*milli matem*" gibi kavramlar doğal olarak ilk defa onun ölümüyle birlikte, 10 Kasım 1938'de kullanılmaya

7 Burak Şimşek, *Türkiye'de 10 Kasımlar (1938-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

8 Yağmur Tatar Hotancı, *Demokrat Parti Döneminde 10 Kasımlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2017.

9 Ökten, *a.g.m.*

başlanmıştır. Gazetelerin manşetlerinde ve köşe yazılarında günlerce ve oldukça sık kullanılan bu kavramlar, hükümetin yayınladığı tebliğlerde ve törenler sırasında yapılan konuşmalarda da çokça yer almıştır.[10] Bunun dışında yası simgeleyen davranışlar da, hükümetin belirlediği esaslar çerçevesinde,[11] yine aynı tarihlerde gerçekleştirilmiştir. Nitekim Atatürk'ün vefatının hemen ardından Dolmabahçe Sarayı'ndaki Cumhurbaşkanlığı forsu ile birlikte resmi dairelerdeki bayraklar yarıya indirilmiş, yabancı elçilikler ve yabancı uyrukluların kurumları da Türkiye'nin millî matemine katılarak bayraklarını yarıya indirmişlerdir. Bu arada hükümetin yayınladığı kararname gereğince, ülkedeki hiçbir eğlence mekânı, içkili lokanta, sinema ve tiyatro açılmamıştır.[12] Burada dikkati çeken nokta ise söz konusu kararnamedeki bazı hususların 1939 yılında ilk kez hazırlanmış olan, Atatürk'ü anma programında yer almış olmasıdır.[13]

Atatürk'ün vefatının ardından onu anmak için 10 Kasım 1939'da düzenlenen ilk anma programı, dönemin Dâhiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından gazetelere gönderilmiş ve gazetelerden gerektiği şekilde hareket etmeleri hususunda ricada bulunulmuştur.[14] Basında yer alan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, program Cumhuriyet Halk Partisi Parti Umumi Merkezi tarafından hazırlanarak 05.11.1939 tarihinde kamuoyuna ilan edilmiştir.[15]

Programın yürütülmesinden Halkevleri ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) il ve ilçe başkanları birinci derecede sorumlu tutulurken, anma toplantılarının ilk adresi olarak Halkevleri gösterilmiştir. Halkevlerinin olmadığı yerlerde ise anma toplantılarının CHP parti merkezlerinde yapılması kararlaştırılmıştır. Anma toplantıları herkese açık olmakla birlikte, söz konusu toplantılara mülkî ve askerî amir ve çalışanlarının yanı sıra özel teşekküllerin yöneticileri ile CHP ve Halkevleri üyelerinin de davet edilmesi istenmiştir.

Programdan anlaşıldığına göre, Halkevleri ve CHP'nin parti merkezlerinde düzenlenecek olan toplantılarda, toplanılan salonun uygun bir

10 *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Tan*, *Kurun*, *Son Telgraf*, 11-19 İkinciteşrin 1938.

11 Hükümetin konu hakkındaki kararı: "*Atatürkün ölümü münasebetile umumî teessürün resmî sahada tezahürü için aşağıdaki esaslara göre hareket edilmesi muvafık görülmüştür.*
1 — Ankarada cenaze merasimi yapılacak olan 21 ikinciteşrin 1938 tarihinde bütün memlekette resmî veya nim resmî mahiyeti haiz olan dairelerle mekteplerin kapanması temin edilecek, hususî müessesata, vilâyetler tarafından kapatmaları için ricada bulunulacak,
2 — Cenaze merasiminin ferdası gününe kadar bayraklar yarı olarak çekilecek,- eğlence yerlerinin, (tiyatro, sinema, bar ve saire gibi) açık kalmamasına yine ayni şekilde tevessül olunacaktır.
3 — Atatürk'ün vefatı tarihi olan 10 ikinciteşrinden itibaren bir ay zarfında Hükümet memurları suvare ve akşam yemeklerine icabet etmiyecekler ve kendileri de vermiyeceklerdir.
4 – Tesbit edilecek program mucibince Vilâyet ve kaza merkezlerinde cenaze merasiminin yapıldığı günü Atatürk'ün hatırasına ihtiram merasimi yapılacak ve Halkevlerinde Büyük önderin hayatı hakkında söylevler tertib edilecektir." *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 4064, 16 Teşrinisani 1938; *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı* (*CDAB*) 030 18 01 02 85 115 20.

12 *Tan*, *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1938.

13 Bkz.: EK-1.

14 *CDAB* 490 01 1434 741 1; 490 01 1435 742 1.

15 *Cumhuriyet*, 1, 5 İkinciteşrin 1939.

yerine Atatürk'ün bir büstü, yoksa bir fotoğrafı konacak, bu köşe Türk bayrağı, CHP bayrakları ve çiçeklerle süslenecektir. Toplantıya katılanlar, saat 09.05'te, tam Atatürk'ün vefat ettiği saatte, önceden görevlendirilmiş bir kişi tarafından ayakta beş dakikalık saygı duruşuna davet edileceklerdir. Sonrasında bir hatip, Atatürk'ün hayatı, memleket ve millet için yaptığı hizmetler hakkında bir hitabede bulunacak ve ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün,10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün ölümünden hemen sonra söylediği beyannamesi okunarak toplantıya son verilecektir.[16] Toplantının yapıldığı yerleşim yerinde Atatürk'ün heykeli veya büstü varsa topluca o meydana gidilecek, bir çelenk konacak ve tören sonlandırılacaktır.

Okullarda yapılacak olan törenlerle ilgili olarak yapılan düzenlemeler de diğerlerinden çok farklı değildir. Saat 09.05'te Atatürk'e saygı duruşunda bulunulacak ve ardından bir öğretmen tarafından Atatürk'ün hayatı, memleket ve millet için yaptığı hizmetleri hakkında kısa bir konuşma yapılacak ve törenin sonunda, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün söz konusu beyannamesi okunacaktır.

Basına yönelik yapılan düzenlemede ise yurt içinde yayımlanan bütün gazetelerden, baş sayfalarının siyah çerçeve içine alınması istenmiştir. Ayrıca gazetelerden, Atatürk'ün hayatını ve eserlerini anlatan, insanlarda Atatürk'ün ölümünden kaynaklanan acıyı ifade eden ve "*Kemalizm'in*" sonsuza kadar yaşayacağını belirten yazılar yazılması talebinde de bulunulmuştur.

Radyoya yönelik yapılan düzenlemelerde en çok dikkat çeken husus radyo yayınlarının sadece sabah, öğlen ve akşam olmak üzere günlük haber vermekle sınırlandırılmış olmasıdır. Radyoda, sabah haberleri sunulduktan sonra, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün beyannamesi okunacak ve yayına ara verilecektir. Öğlen ve akşam saatlerinde yine yalnız haberler verilecek ve ardından "*Sayın yurttaşlar: Bugün Ebedi Şef Atatürk'ün ölümünün ilk yıldönümüdür. Türkiye radyosu, Türk milletinin bu büyük elemine katılarak tazimle susuyor*" denilerek yayın sona erdirilecektir.[17] Bu arada basında yer alan bir bilgiye göre İnönü'nün beyannamesi saat 18.45'te Farsça, 19.45'te Arapça, gece de İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayınlanacaktır.[18]

Programda dikkati çeken bir diğer konu da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün beyannamesinin her törenin sonunda ve radyoda okunacak olmasıdır. Bunu sağlamak için, toplantıları düzenleyecek olanlara, programla birlikte İnönü'nün beyannamesi de matbu olarak gönderilmiştir.

Program bir bütün olarak değerlendirildiğinde ülkenin tümüne yönelik hazırlanmış olduğu görülmektedir. Programda Halkevleri, okullar, basın ve

16 İnönü'nün söz konusu beyanatı için bkz.: EK-2.

17 *Cumhuriyet*, 5 İkinciteşrin 1939; *Kemal Atatürk 1881-1938 Ebedi Şefimiz Atatürkün Ölümlerinin İlk Yıl Dönümü Bursa: 10.11.1939-Saat 9,05*, Bursa Halkevi Neşriyatı, Bursa Vilayet Matbaası, 1939, s.109-111. Bkz.: EK-1

18 *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939.

radyo ile ilgili olarak düzenlemeler yapılmış ve yapılacak bütün toplantıların şekli ve içeriği ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Bu nedenle program, kısa, ancak kapsayıcı özelliklere sahip kılınmıştır. Dahası programda sadece genel çerçeve çizilmekle yetinilmemiş, kişilere neredeyse hiçbir inisiyatif bırakılmamıştır. Bununla beraber programın akla gelebilecek her soruya yanıt verir bir nitelikte olduğunu da söylemek mümkün değildir. Nitekim Kars Valiliği'nden, CHP Genel Merkezi'ne gönderilen bir yazıda, subayların anma töreni sırasında ne tür bir üniforma giymeleri gerektiği sorulmuştur.[19] Program içerik açısından değerlendirildiğinde ise ağırlıklı olarak matem üzerine inşa edildiği söylenebilir.

Neticede, 1939 yılının 10 Kasımındaki Atatürk'ü anma toplantıları, içeriği CHP tarafından belirlenen programa uygun bir şekilde ve ülkenin hemen her köşesinde gerçekleştirilmiştir.[20] Bu arada Berlin Büyükelçiliği[21] ile 30 Haziran 1939'da anavatana katılan Hatay'da da bir tören düzenlenmiş; İzmir'deki konsoloslar da Atatürk heykeline giderek, heykele törenle çelenk koymuşlardır.[22]

Tam bir matem havasında gerçekleştirilen törenler sırasında sinemalar kapatılmış; ülkenin her yerinde bayraklar yarıya indirilmiştir.[23] Radyodaki yayın da programa uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Radyoda sabah 09.05'te, İnönü'nün Atatürk'ün ölümünün hemen sonrasında Türk milletine yaptığı beyanatının yayımlanmasının ardından, belirli saat aralıklarında verilen haberler dışında yayın yapılmamıştır.[24]

Başkent Ankara'daki tören ise saat 09.05'te, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün katılımıyla, Atatürk'ün Etnografya müzesinde bulunan kabri başında yapılan saygı duruşuyla başlamıştır.[25] Beş dakikalık saygı duruşunun ardından, İnönü beraberinde bulunan Kâtibi Umumisi Kemal Gedeleç, General Kâzım Gökçe, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Seryaveri, Kalemi Mahsus Müdürü ve yaverleriyle birlikte Atatürk'ün kabrine çiçek koymuş ve binadan ayrılmıştır. Ardından TBMM Reisi Abdülhalik Renda, Başbakan Dr. Refik Saydam ve milletvekilleri Atatürk'ün kabrini ziyaret etmişlerdir. Sonrasında, kordiplomatik namına ABD Büyükelçisi Mac Murray, Atatürk'ün kabrine bir çelenk koymuştur. Bunu, halkın Atatürk'ün kabri önünden saygı geçişi takip etmiştir. Basından anlaşıldığına göre, akşam geç saatlere kadar devam eden ziyaretler sırasında Atatürk'ün kabrine çok sayıda çiçek konulmuştur.[26]

19 *CDAB* 490 01 1434 741 1.
20 *Ulus*, 11 Sonteşrin1939; *Akşam*, 11 Teşrinisani 1939; *Babalık*, 9 İkinciteşrin 1939; Nebahat Oran Arslan, "Bir Liderin Ölümü: Kars Gazetelerinde 10 Kasımlar (1938-1960)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, ss. 47-58, Sonbahar 2008, s.52.
21 *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939; *Akşam*, 11 Teşrinisani 1939.
22 *Ulus*, 12 Sonteşrin 1939.
23 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
24 *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939.
25 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin1939; *Akşam*, 11 Teşrinisani 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
26 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin1939; *Akşam*, 11 Teşrinisani 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.

Ankara Halkevi'nde düzenlenen program da beş dakikalık saygı duruşuyla başlamıştır. Atatürk'ün hayatıyla ilgili hitabeler söylenmiş, şiir okunmuş, Cumhurbaşkanının beyannamesinin okunmasının ardından, Atatürk'ün hayatına ait çeşitli sesli filmler gösterilmiştir. Gazetelerden anlaşıldığına göre, Onuncu Yıl Nutku dinlenirken duygusal anlar da yaşanmış ve salonda hıçkırıklar duyulmuştur.[27] Buradaki törende, Halkevi Reisi Ferit Celâl Güven bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Atatürk'ün bıraktığı esere sahip çıkılacağını, dahası çıkıldığını ve bu yolda durmadan ilerleme kaydedildiğini belirtmiştir.[28] Sonrasında, Behçet Kemal Çağlar bir konuşma yapmış ve bir kız öğrencinin şiir okumasının ardından, İnönü'nün beyannamesi okunarak toplantıya son verilmiştir.[29]

Devlet erkânının yer aldığı Ankara'daki törenin yanı sıra, İstanbul'da da büyük bir tören düzenlenmiştir. Basında yer alan fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla, İstanbul'daki matem törenine çok sayıda kişi katılmıştır. Taksim Cumhuriyet Abidesi önünde toplanan kalabalık içinde gözyaşı döken her yaştan kadının varlığı ise ayrıca dikkat çekicidir.[30] Bunun dışında, Atatürk'e saygı duruşu sırasında, çok sayıda kişi dükkânlarını saatlerce kapalı tutmuş; tramvaylar ve araçlar saat 09.05'te oldukları yerde beş dakika durmuş; limandaki tekneler de bayraklarını yarıya indirmiştir.[31]

İstanbul Üniversitesi'nde yapılan törene ise Vali ve aynı zamanda Belediye Başkanı da olan Lütfi Kırdar ile birlikte, İstanbul Komutanı Korgeneral Halis Bıyıktay, o sırada İstanbul'da bulunan milletvekilleri, üniversitede görev yapan bütün öğretim elemanları ve çok sayıda öğrenci katılmıştır.[32] Törene, Rektörün çağrısı ile birlikte, beş dakikalık saygı duruşuyla başlanmıştır. Rektörün ardından, ilk olarak, Edebiyat Fakültesi Dekanı Hamit Bey bir konuşma yapmış[33] ve Atatürk'ün fikir, ruh ve ideal olarak ölmediğini ve yaşadığını söylemiştir. Sonrasında bazı öğrenciler de günün anlamını yansıtan konuşmalar yapmışlardır. Nutuklardan sonra, İnönü'nün beyannamesi okunarak törene son verilmiş ve hep birlikte Taksim Cumhuriyet Abidesi'ne gidilmiştir.[34]

İstanbul'daki tüm ilk ve ortaokullarda yapılan törenler sırasında, toplantı yapılan salonların bir köşesine çiçekler ve bayraklarla süslü olarak Atatürk'ün bir büstü konulmuş, saat 09.05'te beş dakikalık saygı duruşunda bulunulduktan sonra, öğretmenler ve öğrenciler tarafından Atatürk'ün hayatı ve ülkeye yaptığı hizmetler anlatılmıştır.[35]

27 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
28 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
29 *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
30 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939.
31 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939.
32 *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939; *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939.
33 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939.
34 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
35 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.

Ayrıca Harp Akademisi'nde, Yedek Subay Okulu'nda ve Polis Enstitüsü'nde de anma toplantıları yapılmış,[36] Polis Enstitüsü'ndeki tören, Prof. Vasfi Raşit Sevig'in Atatürk üzerine yaptığı bir konuşmayla başlamış ve İnönü'nün beyannamesinin okunmasıyla sona ermiştir.[37]

Anma törenleri okullarla sınırlı kalmamış, Halkevlerinde de törenler düzenlenmiştir.[38] Eminönü Halkevi'nde yapılan törene eski başbakanlardan Celal Bayar da katılmıştır. Eminönü Halkevi konferans salonuna bir Atatürk köşesi hazırlanarak büstü konulmuş, Halkevi başkanı Agâh Sırrı Levent, saat tam 09.05'te, Atatürk'ün vefat ettiği saatte, beş dakikalık saygı duruşunda bulunulmasını istemiştir. Ardından, bir konuşma yaparak Atatürk'ün yaşamından bazı kesitler vermiştir.[39] Halkevi'ndeki tören bittikten sonra, Halkevleri, Ermeni Patrikhanesi ve Kumkapı Ermeni Kilisesi mütevelli heyeti tarafından hazırlanan çelenkler, Sarayburnu'ndaki Gazi heykelinin önüne bırakılmıştır.[40]

Hükümetin düzenlediği resmi törenin dışında, Türkiye'nin ilk heykeltıraşlarından Kenan Yontunç, 10 Kasım gününe özel olduğu düşünülen, İstanbul'da İstiklal Caddesi'nde Atatürk'ün heykellerinden oluşan bir sergi açmıştır.[41]

Bu resmi törenlerin yanı sıra, ulusal basın incelendiğinde, gazetelerin, 10 Kasım günü yaklaştıkça Atatürk ile ilgili olarak hazırlanan ve "Atatürk'ün Vecizeleri", "Fotoğraflarla Atatürk" gibi isimler altında satışa sunulan eserlere ilişkin haberlere yer ayırdığı dikkati çekmektedir.[42]

10 Kasım günü gazeteler, Parti Umumi Merkezi tarafından hazırlanarak kamuoyuna ilan edilen programda belirtildiği gibi çıkmış ve birinci sayfalarını siyah çerçeve içine almışlardır.[43] Siyah bir şerit içinde ve siyah bir başlıkla çıkan[44] gazetelerin bu hali, ülkedeki matem havasını da yansıtmıştır. Gazetelerin diğer sayfaları ise neredeyse tamamen Atatürk'e ayrılmıştır.

36 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
37 *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
38 *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
39 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
40 *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
41 *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; Kenan Yontunç (1904-1998), ilk heykelcilerimizdendir. Atatürk'ün yüzünün balmumu kalıbını çıkartmıştır. Atatürk'ün ölümünden önce, Atatürk'ün gerçek modeli üzerinde çalışarak gerçek maskla heykel yapan bir sanatçı olarak tanınmıştır. 1928 yılında Atatürk'e poz verdirme imkânı bulmuştur. Ayrıca Elazığ Atatürk Anıtı (1933) ve Kayseri Atatürk Anıtı'nı (1935), Çorum Atatürk Anıtı'nı (1931) kalıbından çoğaltarak yapmıştır. Türkiye'nin ilk anıt çoğaltan sanatçısı Kenan Yontunç olmuştur. http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/turk-heykeltraslar/heykelci-prof-dr-kenan-yontunc-2096.aspx (Erişim Tarihi: 23.06.2018); Ü. Aylin Tekiner, *Atatürk Heykelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.158.
42 *Cumhuriyet*, 7 –8– 9 İkinciteşrin 1939.
43 *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.
44 *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 10 Sonteşrin 1939; *Akşam*, 10 Teşrinisani 1939.

Bu konuda ulusal basından bazı örnekler vermek gerekirse, Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasının sağ ve sol sütununda Atatürk'ün veciz sözleri ile birlikte İstanbul ve Ankara'da yapılacak tören programları yayımlanmıştır. Sayfalarında Atatürk'e geniş yer ayıran gazete, ayrıca Atatürk'le ilgili şiirlere ve arkadaşlarının onunla ilgili anılarına da yer vermiş ve bu tür yayınlar sonraki günlerde de devam etmiştir.[45]

Ulus gazetesinde de, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında görev almış önde gelen çok sayıda kişinin Atatürk'e dair sayfalar dolusu hatıraları ve fotoğrafları yayımlanmıştır.[46]

Akşam gazetesinin ilk sayfasının sağ ve sol sütununda, Atatürk'ün veciz sözleri ile birlikte yine ilk sayfanın sol köşesinde İsmet İnönü'nün 21 Teşrinisani 1938'de Türk milletine Atatürk'ün ölümü dolayısıyla yayımladığı beyannamesi, sağ köşesinde de Atatürk ile ilgili olarak Necmettin Sadak tarafından yazılmış bir yazıya yer verilmiştir.[47]Ayrıca gazetede, Atatürk'ün fotoğrafları, vecizeleri ve M. Kemal Öke'nin Atatürk'le ilgili anılarının yanı sıra Atatürk'ün gözlerini hayata yumduğu yatak odasının fotoğrafları yayımlanmış ve oda tanıtılmıştır. Bunların dışında yine aynı gazetede, Atatürk'ün 10 Kasım 1938'deki ölümü sonrasında onunla ilgili olarak İngiltere, Fransa, Yunanistan, Sovyet Rusya, Almanya, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, İsviçre, Macaristan, İsveç, Danimarka, İran, Çekoslovakya, Suriye, İspanya, Çin, Finlandiya, Norveç, Arnavutluk, Polonya ve Belçika'da yayımlanan bazı gazetelerde çıkan haber ve yorumlara da yer verilmiştir.[48]

Söz konusu gazetelerde günün anlam ve önemini anlatan çok sayıda köşe yazısı da yazılmış ve çok sayıda yazar, Atatürk'le ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.[49] Atatürk üzerine yapılan konuşmalar ve basında çıkan yazılar

45 *Cumhuriyet*, 10-11 İkinciteşrin 1939.

46 *Ulus*, 10 Sonteşrin 1939.

47 *Akşam*, 10 Teşrinisani 1939.

48 *Akşam*, 10 Teşrinisani 1939.

49 Bu konuda şu örnekler verilebilir: Yunus Nadi, "*Kalbimizdeki Güneş*" başlıklı yazısında, Atatürk'ün ölümüyle birlikte artık Türk milletinin gönlünde parlayan bir güneşe dönüştüğünü söyleyerek onun en büyük yeteneğinin ise Türk milletinin büyüklüğünü çok iyi anlamış olmasıdır demiştir. *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; yazar bir başka yazısında da, "*Millî Matem Günü*" başlıklı bir yazı kaleme almış ve yazısında Atatürk'ün ölümünün sadece Türkiye'de değil, dünya ölçeğinde derin bir üzüntüye neden olduğunu söyleyerek, onun unutulmadığını ifade etmiştir. Nadi, yazısının devamında ise özellikle gençliğin Atatürk'e karşı gösterdiği ilgiden çok memnun kaldığını belirtmiştir. *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; Nadir Nadi de, "*Acı Yıldönümü*" başlığını verdiği yazısında, Atatürk'ün ölümünün Türk toplumunun her kesiminde derin bir acıya neden olduğunu, onun en büyük eseri olan gençliğin de ona inandığını ve bunun çok önemli olduğuna değinerek Atatürk'ün bıraktığı eserin güçlendirilmesinin Atatürk'ü Türk milleti için ölümsüz kılacağını ileri sürmüştür. *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; Abidin Daver, "*Batmayan Güneş*" başlıklı yazısında, Atatürk'ün Türk milletinin geçmişinde ve geleceğinde bir nur kaynağı olarak sürekli yaşayacağını söyleyerek Türk milletinin Atatürk'ün eserine sahip çıkıp, geliştirmek gibi bir görevi olduğunu belirtmiştir. *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; H. Bilecen adında bir yazar, Atatürk'ün bir diktatör olmadığını, onun "*milli bir peygamber*" olduğu benzetmesinde

bir bütün olarak incelendiğinde ise CHP'nin 10 Kasım günü için yayımladığı genelgeye de uygun olarak, Atatürk öldüğü sırada toplumda hissedilen acının, topluma yeniden hatırlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Çekilen acıyı tarif etmek için şiirsel bir üslubun tercih edildiği ve çok saygıda duygusal ifadenin kullanıldığı anma yazıları ve konuşmalarda, Atatürk'ün üstün özelliklere sahip olduğu, bıraktığı eserin güçlendirilmesi için atılacak her adımın onu ölümsüzleştirileceği ve Türk milletinin kalbinde sonsuza kadar yaşamaya devam edeceği dile getirilmiştir.

Bununla beraber konuşma ve yazılarda, yas tepkisi sırasında insanlarda sıkça rastlanan, şok ve inanmama, üzüntü, öfke, özlem, çaresizlik, korku, kızgınlık, kaygı, hissizlik ve donup kalma, suçluluk, yalnızlık, yorgunluk ve çaresizlik duyguları, kendini kınama ve utanç, belirli kişilere karşı düşmanlık, duygusal çöküş gibi tepkilere[50] yer verilmemiş, aksine Atatürk'ün ölümü kabullenilmiş ve artık bu gerçekle yaşanmak zorunda olunduğuna dikkat çekilerek o ana ya da geleceğe yönelik umutsuzluğu besleyecek ifadeler kullanılmamıştır.

Gerek yazılarda gerekse konuşmalarda dikkat çeken bir başka konu da, sürekli olarak İsmet İnönü'ye vurgu yapılması ve İnönü'nün yüceltilmiş olmasıdır.[51] İnönü, Atatürk'ün kaybından sonra topluma adeta bir teselli ve ümit kaynağı olarak sunulmuş ve Türk milletinin Atatürk'ün de istediği gibi birlik ve beraberliğini İnönü'nün yönetiminde koruduğu belirtilerek İnönü ön plana çıkarılmıştır. Bu tutum, iktidarda bulunan İnönü'nün incitilmek istenmemesi şeklinde yorumlanabileceği gibi, Atatürk'ün ölüm yıldönümü olması nedeniyle yazılarda Atatürk'e yönelik dile getirilen övgülerin ve ona karşı duyulan özlemin, İnönü iktidarına yönelik bir güvensizlik olmadığına dair mesajlar olarak da yorumlanabilir.[52] Bu konuda, Ulus gazetesi, diğerlerine oranla sayfalarında

bulunmuştur. Türk milletini bir arada tutan en önemli bağlardan biri olan Atatürk'ün millet içinde oluşturmayı başardığı birlik duygusu sayesinde onun ölümünün Türk milletinde bir telaş yaratmadığını ve milletin geleceğe güvenle baktığına işaret etmiştir. *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; Necmeddin Sadak "*Cihan Tarihine Şeref Veren Atatürk*" başlıklı yazısında, Atatürk'ün dünya çapında bir önder olduğunu ve kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin, onun ölümünden sonra da varlığını devam ettirerek dünyanın çok saygın devletlerinden biri haline geldiğine dikkati çekmiş ve "*Türk milleti ve Atatürk'ün sancağını elinde tutanlar, Ebedi Şefe layık olduklarını ispat ettiler*" demiştir. Necmeddin Sadak, "Cihan Tarihine Şeref veren Atatürk", *Akşam*, 10 Teşrinisani 1939; Vâ-Nû, "*Olamaz!,,ları Olduran Atatürk*" başlıklı yazısında, Mustafa Kemal Atatürk'ün tam bir kader adamı olduğunu ve herkesin olmaz diyerek umutsuzluğa düştüğü bir sırada başardıklarıyla olmazları oldurduğunu ileri sürmüş ve Çanakkale Cephesi'ne, Milli Mücadele'ye, Lozan Barış Antlaşması'na ve zafer sonrasında gerçekleştirilen devrime dikkati çekerek, onun ölümüne karşın, kendisinin de öngördüğü gibi, milleti tarafından unutulmamış olmasının ve gerçekleştirdiklerinin milleti tarafından benimsenmesinin ise tam bir mucize olduğunu söylemiştir. Vâ-Nû, "Olamaz!,,ları Olduran Atatürk", *Akşam*, 10 Teşrinisani 1939.

50 Çınar, *a.g.m.*, s.62.

51 Şimşek, *a.g.t.*, s.77.

52 Bu konuda şu örnekler verilebilir: Ankara Halkevi Reisi B. Ferit Celâl Güven konuşması sırasında Atatürk'ün bıraktığı esere sahip çıkmak için "*Milli Şef*" İnönü'nün etrafında toplanıldığını ifade etmiştir. *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939; İstanbul Üniversitesi Rektörü de anma toplantısı sırasında yaptığı konuşmasında İsmet

İnönü'ye çok daha fazla yer ayırmıştır. Ulus gazetenin ilk sayfasında, sağ ve sol sütunlarında İsmet İnönü'nün çeşitli zamanlarda Atatürk hakkında söylediği sözler ve Atatürk'ün ölümünün birinci yıl dönümü nedeniyle yayınladığı beyannamesinden bazı satırlar yayımlanmıştır. İlk sayfanın ortasında yer alan Atatürk'ün bir fotoğrafının hemen altında ise Atatürk ile İsmet İnönü arasındaki samimi dostluğu gösteren bir başka fotoğrafa daha yer verilmiştir.[53] Gazetede, ayrıca, İnönü'nün, Atatürk hakkında The Financial Times gazetesine gönderdiği "*Atatürk'ün Birkaç Hususiyeti*" başlıklı yazısı da yayımlanmıştır.[54]

2. 1960 Yılına Kadar Devam Eden 10 Kasım Atatürk'ü Anma Törenleri

1939'dan, 1950 yılına kadar süren 10 Kasım Atatürk'ü anma programı ve etkinliklerine bir bütün olarak bakıldığında, 1939 yılına ait anma programının, özellikle de yas kavramı açısından, kendisinden sonraki yıllara da damgasını

İnönü'ye de değinerek şunları söylemiştir: "*Bugün o acı günün ilk yıldönümü, bugün Türk ilinin her yerinde, her şehrinde başta Milli Şefimiz ve milli gururumuz İsmet İnönü olmak üzere bütün Türk milleti ayakta ona tazim vazifesini ifa etmektedir…*" *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; tören sırasında konuşma yapan öğrencilerin konuşmalarında da yine İnönü'ye gönderme yapılarak ona yönelik sevgi ve bağlılık bildirilmiştir. Tıp Fakültesi'nden Reşad Tanberkin adında biri de konuşmasında İnönü'ye yönelik olarak şunları söylemiştir: "*Atatürk'ün bize bıraktığı en büyük vedialardan biri de İnönü'dür. O karlı şahikaları andıran ak saçlarını büyük Atasının deha kaynaklarından fışkıran ilhamlarını ve direktiflerini billurlaştırmak için ağarttı. Onun sadık arkadaşı, kurtuluş ve inkılap yoldaşı İnönü bugün Atatürk'ü sembolize etmiştir. Bunun içindir ki Türk milleti çelikten bir zırh gibi onu kucaklamaktadır ve bunun gene bunun içindir ki Atatürk'e bağladığı gönlünü ve sevgisini ona vermiştir…*" *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939; Polis Enstitüsü'ndeki törende de, Prof. Vasfi Raşit Sevig Atatürk üzerine yaptığı konuşması sırasında "*…bir dehayı ancak ona eş değer bir deha anlayabilir ve anlatabilir. Bakınız Atatürk'ü anlayan deha onu bize nasıl anlatıyor…*" diyerek sözü İnönü'ye getirmiş ve dinleyicilere İnönü'nün Atatürk hakkındaki düşüncelerini aktardıktan sonra, İnönü ile birlikte dönemin Başbakanı Refik Saydam'ı övmüştür. *Ulus*, 11 Sonteşrin 1939.

53 *Ulus*, 10 Sonteşrin 1939.

54 Bu konuda şu örnekler verilebilir: Abidin Daver, milletin İsmet İnönü'nün önderliğinde bütünlüğünü muhafaza ettiğine de vurgu yaparak şunları söylemiştir: "*Onun kurduğu Cumhuriyet, Onun yaptığı inkılâb, bayrağımızdır. Bu bayrak, şimdi Onun en azizi ve en kudretli silâh ve zafer arkadaşı İsmet İnönü'nün elindedir. Hepimiz o bayrağın altında ve bu bayrağı dimdik tutan kuvvetli bileğin arkasındayız. Türk milleti, tam bir birlik ve beraberlik içindedir; bu görülmemiş vahdetin temelini Atatürk atmıştı; İsmet İnönü o sağlam temelin üstüne bu güzel binayı kurdu…*" *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; H. Bilecen adında bir yazar da, millet Atatürk'ün ölümünden sonra yerine kimi getireceğini biliyordu diyerek İnönü'ye bir gönderme yapmış ve "*…Atatürk öldüğü zaman, Türk milleti Onun yerine koyacağı insanın kim olduğunu biliyor ve ona karşı da içinde tam ve kâmil bir emniyet ve sadakat duygusu taşıyordu…*" demiştir. *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939; Yunus Nadi de, İnönü'nün, Atatürk'ün en yakın arkadaşı olduğuna değinerek, İnönü'nün tebliğinin gözyaşları içinde dinlendiğini belirtmiştir. *Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1939; Peyami Sefa, "*Onsuz Geçen Yıl*" başlıklı yazısında, Atatürk'le ile ilgili olarak "*…Onun yokluğu, sabırlı ve şuurlu milletimde, çobanı kaybolmuş bir sürünün telâşını andıran en küçük bir disiplin, bir nizam, bir vahdet krizi peyda etmedi. Her Türk vatandaşı, kendi insiyaklarının çobanlığını ve kendi ihtiraslarının sürücülüğünü yaparak, ittifakla seçtiği yeni şefinin etrafında, on yedi milyon boğumlu millî halkayı derhal çeviriverdi. Her Türk vatandaşı biliyordu ki Atatürkü Atatürk yapan ve onun kafasında millî dehayı koyulaştıran bu birlik, bu beraberlik ve bu sökülmez, bölünmez, delinmez yekpareliktir…*" demiştir. *Cumhuriyet*, 10 İkinciteşrin 1939.

vurmuş olduğu görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra cenaze merasimi için hükümet tarafından yayımlanan kararnamenin de, 1939 yılı anma programı üzerinde etkisi olmuştur. Bununla beraber İnönü döneminde 10 Kasım Atatürk'ü anma programlarında zaman zaman bazı değişikliklere de gidilmiştir.

1940 yılı anma programında, Ankara Halkevi'nde yapılacak törenden sonra Atatürk'ün geçici kabrinin bulunduğu Etnografya Müzesi'nin halkın ziyaretine açık bulundurulması gerektiği belirtilirken, ayrıca programa yurt dışında yapılacak anma etkinliklerinin düzenlenmesine yönelik olarak yeni bir madde eklenmiştir.

1944 yılında ise öncekilerden farklı olarak, programdaki "*Bu merasimin köylere de teşmiline imkân verilecektir*" ifadesi yeni bir düzenleme olarak dikkati çekmektedir. Böylelikle yapılan törenlerin ülkede daha geniş bir alana yayılmasının amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca sonraki yıllarda radyonun akşam yayınında da bir değişikliğe gidilmiş ve radyoda Atatürk'ün hayatı, kişiliği, memleket ve millet için yaptığı hizmetler ve Türk inkılâbı hakkında yarım saatlik bir konuşma yapılması kararlaştırılmıştır.

1946'da ise çok partili siyasal yaşama geçilmiş olmasının izlerinin 10 Kasım programlarına da yansıdığına şahit olunmaktadır. Nitekim 1946'daki programa, Atatürk'ü anma toplantılarına diğer siyasi partilerin temsilcilerinin de davet edilmesine yönelik bir ibare konulurken[55] 1947'de ise o zamana kadar bu tür işlerin organizasyonlarını doğrudan yürüten CHP Genel Sekreterliği, artık yapılacak anma törenlerinde neler yapılması gerektiği konusunda bir ayrıma gitmiş ve CHP teşkilatlarını ilgilendirmeyen konuların takibini hükümete bırakmıştır.[56] Tüm bunlara karşın, programlarda köklü bir değişim yaşanmamış, 1939'daki program, sonraki yıllarda da büyük ölçüde uygulanmış ve bu nedenle de 10 Kasım Atatürk'ü anma etkinlikleri sürekli kendini tekrarlayan bir hale dönüşmüştür.

İnönü'nün iktidarda olduğu 1939 ile Mayıs 1950 yılları arasındaki dönemde, 1947 yılına kadar TBMM'de 10 Kasım günlerinde Meclis toplantılarının yapılmadığı görülmektedir. 1947 yılında ise saat 15.00'da başlayan görüşmeler sırasında, Erzincan milletvekili Behçet Kemal Çağlar'ın gündem dışı söz alarak yaptığı teklifle milletvekilleri Atatürk için ayakta beş dakikalık saygı duruşunda

55 *CDAB* 030 10 198 354 6/25.X.1944; 030 10 198 354 6; 490 01 5 27 25/26.X.1945; 490 01 1434 742 1; 490 01 1435 744 3; *Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı*, Ulus Basımevi, Ankara, 1939; *Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün İkinci Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı*, Ulus Basımevi, Ankara, 1940; *Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Üçüncü Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı*, Ankara Basım ve Cildevi, byy., bty.; *Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Altıncı Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı*, Zerbamat, Ankara, 1944; *Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Sekizinci Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı*, Ankara, 1946.

56 *CDAB* 490 01 8 40 14.

bulunmuş ve birleşime son verilmiştir.[57] 1948 yılında Atatürk için saygı duruşunda bulunulduktan sonra görüşmelere geçilirken[58] 1949 yılında Meclis oturumu yapılmamıştır.

10 Kasımlarda İnönü'ye yapılan övgüler de, 1946 yılında çok partili siyasal yaşama geçinceye kadar devam etmiş[59] ve Atatürk ile ilgili olarak yeni bir beyanname yayımlamayan İnönü'nün, Atatürk'ün öldüğü 10 Kasım 1938 tarihine ait beyannamesi, her yıl resmi törenlerde okunmuştur. Gazeteler de hem şekil hem de içerik olarak aynı kalmış, yazarların Atatürk ile ilgili yazdıklarında farklılıklar olmamış ve birbirinin aynısı denebilecek yazılar yazılmıştır. Anma toplantılarında yapılan konuşmaların içeriği de diğerleri gibi hep aynı şekilde olmuştur.[60]

Öte yandan İnönü döneminde gerçekleştirilen 10 Kasım Atatürk'ü anma törenleri sonrasında ülkedeki tüm il ve ilçe Halkevleri, CHP Genel Sekreterliği'ne anma törenlerinin nasıl yapıldığını anlatan raporlarını, anma toplantıları sırasında okunan şiirler ile yapılan konuşmaları da ekleyerek göndermişlerdir.[61]

1950 yılında, 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. DP'nin iktidarda kaldığı yıllarda yapılan 10 Kasım Atatürk'ü anma programı ve etkinlikleri incelendiğinde, önceki dönemden çok farklı olmadığı görülmektedir. 1952 yılına kadar Ankara'daki resmi törenlerin ilk adresi yine Atatürk'ün naaşının bulunduğu Etnografya müzesi olmuş, Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM Başkanı başta olmak üzere diğer askeri

57 *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt:7, Toplantı: 2, Dördüncü Birleşim, 10 XI 1947 Pazartesi, s.37.

58 *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt:13, Toplantı: 3, Dördüncü Birleşim, 10 XI 1948 Çarşamba, s.41.

59 Bazı örnekler vermek gerekirse: 1939 Beyşehir Halkevi'nden gönderilen telgraf:"*…ebedi şefimizin ölüm yıldönümünü anan Beyşehir halkı Atasının eserlerine ve haleflerine karşı olan sevgi ve bağlılıklarını teyit ederken milli şefimizin kıymetli varlıklarında bir teselli bulduklarını saygıyla bildiririm.*", 1939 Gaziantep Halkevi Reisinin yaptığı konuşma: "*…Hiç şüphe yok ki Atatürk'ün zamanında kurulmuş olan bütün inkılap müesseseleri Milli Şef İnönü'nün zamanında da yürüyüp gidecektir…*"; 1940 Yüksekova Halkevi Reisinin konuşması: "*…bu millet Atasının ölümü ile ona layık ve şerefli halefi İnönünde bulmakta gecikmemiş ve aynı güç, inan ve güvenle başına milli ve büyük şef olarak İnönünü koymuştur…*"; 1941 Ankara Halkevi Reisi Ferit Celal Güven'in yaptığı konuşma: "*Dünyanın geçirdiği büyük sarsıntılar, saralar arasında yaptığı vatanın, bir tek sevgi haline soktuğu milli ruhun, nasıl bir cesaretle, nasıl bir idrakle ayakta durduğunu, çocuklarının nasıl bir inanış ve sevişle aziz inkılap ve mücadele arkadaşı İnönü'nün çevresinde toplanarak, doğruya baktıklarını, gördüğünden dolayı, duyduğu Ruh ferahlığını hisseder gibi oluyorum ve buna şüphe etmiyorum.*"; 1941 Dil, tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın konuşmasından: "*…Atatürk ve İnönü, Türk milletinin iki kanadı olmuştur ve öyle kalacaktır. Türk milleti kalbindeki Atatürk sevgisine yaslanacak, başındaki Milli Şef'e inancı ile yükselecektir.*"; 1942 Bitlis Halkevi Reisi Yakup Kuşcuoğlu'nun yaptığı konuşma: "*…Atatürk'ün milli kurtuluş ve kuruluşun ilk dakikalarından beri emek ve emel arkadaşı olan aziz milli şefimiz ve sevgili milletimiz sağ olsun….*" *CDAB* 490 01 1435 745 1; 490 01 1434 741 1; 490 01 1435 742 1; 490 01 1435 742 2; 490 01 1435 743 2.

60 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Tatar, *A.g.t.*, s.28-45.

61 *CDAB* 490 01 1434 741 1; 490 01 1434 742 1; 490 01 1435 745 1; 490 01 1435 742 2; 490 01 1435 743 2; 490 01 1435 743 3; 490 01 1435 744 3; 490 01 1435 745 2.

ve mülki erkân buradaki törene katılmışlardır. Yas uygulamasının bir sonucu olarak, ülkedeki bütün eğlence yerleri ve tiyatrolar bu dönemde de kapalı kalmış, bayraklar yarıya indirilmiş, arabalar kornalarını, fabrikalar ve vapurlar da sirenlerini çalmışlardır. Okullardaki törenlerde, gazetelerin tutumunda ve radyo yayınlarında da, genel anlamda, çok köklü değişiklikler olmamıştır. Gazetelerin manşetlerinde ve gazetelerdeki çok sayıda makalenin başlığında, yine çoğunlukla doğrudan ya da dolaylı olarak yası çağrıştıran ifadeler kullanılmış, gazetelerde yine Atatürk ile ilgili anılara yer verilirken onun ölümsüzlüğüne ve eserinin sonsuza kadar devam edeceğine yönelik yazılar yazılmıştır. Radyo yayınlarında da Atatürk'e ait anılara ve haberlere yer verilmiştir.[62]

Ancak karşılaştırma yaparken benzerliklerin yanında, bazı farklılıkları da görmek mümkündür. Her şeyden önce, 10 Kasım 1953 yılında Atatürk'ün naaşı ebedi istirahatgâhı olan Anıtkabir'e defnedildiği için bundan sonraki törenlerin merkezi Anıtkabir olmuştur. Tören programında da, Anıtkabir'de yapılacak olan resmi törene geniş bir şekilde yer verilirken ülke genelinde yapılacak olan törenler fazla detaylandırılmamıştır.[63] Ayrıca, tören nerede yapılmış olursa olsun, her tören sonunda İsmet İnönü'nün beyannamesinin okunması uygulamasına da son verilmiştir.[64]

Bu dönemde, törenlerin çeşitlendiği de görülmektedir. Hükümet, anma törenlerinde tek başına belirleyici olma rolünden uzaklaşmış, hükümetin yönlendirmesi olmaksızın, halkın kendi başına gerçekleştirdiği etkinliklerin sayısı artmaya başlamıştır. Özellikle de başta Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)[65] olmak üzere üniversite gençliği ve gençlik örgütleri törenlerde daha aktif bir biçimde yer almaya başlamışlardır.[66] Örneğin, Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e defnedildiği 1953 yılının 11 Kasım'ında gençler, "*Atatürk'e Sevgi Gösterisi*" adı altında büyük bir gösteri düzenlemişlerdir. İstanbul, İzmir ve Ankara'dan gelen yüksekokul öğrencileri ile çok sayıda vatandaşın katılım sağladığı gösteriye, Cumhurbaşkanı Celal Bayar da iştirak ederek gençlere yönelik bir konuşma yapmıştır.[67] Bu durum, 10 Kasım anma törenlerinin zamanla kamuoyuna mal olmaya başladığının bir işareti olarak da değerlendirilebilir.

62 DP dönemi için bkz.: Tatar, *a.g.t.*, s.58-107.

63 *CDAB* 030 01 20 116 17.

64 Yağmur, *a.g.t.*, s.64-70

65 Osmanlı Devleti döneminde, 1916'da kurulan ve Cumhuriyet devrinin de ilk öğrenci derneği olan Millî Türk Talebe Birliği, kapatıldığı 1980 yılına kadar faaliyetleri birkaç kez durdurulmuş olsa da Türk tarihinin önemli gençlik örgütlerinden biri olmuştur. Erken dönem Türk milliyetçiliğinin de ilk gençlik örgütlerinden biri olan MTTB, 1960'ların ortalarına kadar ağırlıklı olarak dönem hükümetlerinin politikaları paralelinde milliyetçi çizgisini korumuş ve kısa bir süre Türkçü-İslâmcı anlayışı savunmuşsa da, 1960'ların sonlarında daha belirgin bir biçimde İslâmcı-ümmetçi bir anlayışa yönelmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Doğan Duman-Serkan Yorgancılar, *Türkçülükten İslâmcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008.

66 Yağmur, *a.g.t.*, s. 64-70; *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1950.

67 *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1953; *Zafer*, 12 Kasım 1953.

DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesinden sonraki 10 Kasım'a rastlayan Meclis toplantısı yapılmamıştır. DP milletvekilleri, Mahmut Goloğlu ile Şefik Türkdoğan ve Kemal Yörükoğlu'nun verdiği önergenin kabul edilmesiyle, Meclis'te sadece saygı duruşunda bulunularak birleşime son verilmiştir.[68] Buna karşın, 1951, 1956 ve 1957 yılları 10 Kasım'ı, hafta sonu tatiline rastladığı için Meclis toplanamamış, 1952 ve 1954 yıllarında ise Atatürk'e saygı duruşunda bulunulduktan sonra Meclis toplantısı yapılmıştır.[69] 1953, 1955, 1958 ve 1959 yıllarındaki 10 Kasımlarda ise Meclis hiç toplanmamıştır.

1950 yılından itibaren, CHP başta olmak üzere, diğer partiler de hükümetin belirlediği resmi törenlerin haricinde, alternatif törenler yapmaya başlamışlardır.[70] Muhalefet partisi CHP, daha önce DP'nin de yaptığı gibi, 10 Kasımlarda resmi törenlerin dışında alternatif törenler düzenlemiş ve bu törenlerde kendi iktidarı dönemindeki anma programına benzer bir programı uygulamıştır. CHP, düzenlediği alternatif törenler için ilk başta Halkevleri binalarını kullanmış, ancak Halkevlerinin 11 Ağustos 1951 tarihinde kapatılması üzerine, değişik mekânlarda törenler düzenlemiştir. Bu törenlerde en çok dikkat çeken gelişme ise DP iktidarının düzenlediği resmi törenlerde yapılanın aksine, İsmet İnönü'nün beyannamesinin okunması olmuştur.[71]

1950 yılı ve sonrasında düzenlenen 10 Kasım törenlerindeki en büyük değişiklik, DP'nin iktidara gelmesinin ve CHP'nin de muhalefette olmasının ülke siyasetine getirdiği etkiler olmuştur. Başka bir deyişle törenlere gündelik siyasetin etkileri yansımaya başlamış, dahası damgasını vurmuştur. Böylelikle 1950 yılından itibaren 10 Kasım törenleri, Türkiye'nin yeni siyasi polemik konularından biri haline gelmiş ve bu durum günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Bu konudaki ilk gelişme, 1950 yılındaki törenler sırasında gerçekleşmiştir. İsmet İnönü'nün Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden, Atatürk'ün Etnografya Müzesi'nde bulunan geçici kabrine doğru gidişi sırasında, bir grup Ankara Kız Lisesi öğrencisi ve Halkevi penceresindeki bazı kişiler tarafından alkışlanması ve kendisine tezahüratta bulunulması, bazı basın yayın organları tarafından particilik olarak değerlendirilmiş ve İsmet İnönü de eleştirilmiştir. Söz konusu olay, İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yurt genelinde 10 Kasım programlarının nasıl geçtiğini anlatan bir rapora yansıdığı gibi,[72] bazı DP'liler

68 *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 2, Toplantı: 1, Dördüncü Birleşim, 10 XI 1950 Cuma, s.39.

69 *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 17, Toplantı: 3, İkinci Birleşim, 10 XI 1952 Pazartesi, s. 31; *T. B. M. M. Tutanak Dergisi*, Devre: X, Cilt: 2, İçtima: 1, İkinci İnikat, 10 XI 1954 Çarşamba, s.26.

70 CDAB 030 01 66 415 2; ayrıca bkz.: Tatar, agt, s.67, 83-84.

71 Yağmur, *A.g.t.*, s.64-70.

72 Bu durum Yeni İstanbul gazetesine şöyle yansımıştır: "*…Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesiyle Etnografya Müzesi arasında C.H.P. Genel Başkanına yapılan tezahürat matem günüyle telif edilmeyerek Ankarada üzüntü uyandırmıştır… Bu mahfiller milli matem günümüzün hasis particilik menfaatlerine âlet edilerek alkış toplanılmasından esefle bahsetmektedirler. Filhakika C.H.P. Genel Başkanı, taraftarlarınca hazırlanmış bu nümayişi önlemek istememiş bilâkis önlerine katılmak*

tarafından İnönü'ye gönderilen telgraflarla da protesto edilmiştir. Ancak İnönü'ye destek mesajı da gönderilmiştir.[73]

1951 yılındaki törenlerde de dönemin Başbakanı Adnan Menderes, törene geç kalmış olmasından dolayı basında bir geleneği bozmakla eleştirilmiş ve alaylı bir şekilde, törene katılmak için sabah uykusundan fedakârlık yapmamakla suçlanmıştır.[74]

10 Kasım törenlerinin, iktidar partisi DP ile muhalefet partisi CHP arasında nasıl bir polemik konusu haline geldiği bir başka belgeden de anlaşılmaktadır. 11.11.1950 tarihinde CHP Balıkesir İl İdare Kurulu Başkanlığı'ndan, CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen bir yazıda, şehirde yapılan 10 Kasım törenleri sırasında konuşmacının İnönü Muharebeleri'ne hiç değinmemiş olduğu, bunun Milli Eğitim Müdürlüğü'nün okullara yaptığı bir tebligattan kaynaklandığı söylenmiştir. İddiaya göre, Müdürlüğün, konuşma konularının önceden bildirilmesini istemiş olması, konuşmacılar üzerinde manevi baskı yaratmıştır.[75] 1956 yılından itibaren ise ülkede DP ve CHP arasında artan siyasi gerilime de paralel olarak, valilikler tarafından CHP il teşkilatlarına tören yapmak için izin verilmemeye başlanmıştır.[76]

Öte yandan partiler, 10 Kasım törenlerinde birbirlerine karşı koz olarak kullanılabilecek davranışlardan da sakınmaya çalışmışlardır. Örneğin beş DP'li milletvekili, 10 Kasım 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubu Başkanlığı'na bir dilekçe vererek, DP Grubu'nun diğer partililere nazaran, Anıtkabir'deki törene yeterince ilgi göstermediğini, bir önceki yıl da aynı davranışı sergilediklerini belirtmiş ve 10 Kasım töreninin ciddiye alınmamasının, partileri aleyhine kullanılabileceği ihtimali üzerinde durarak konunun parti grubunda görüşülmesini istemişlerdir.[77]

Görüldüğü gibi, siyasi partiler tarafından iç politika malzemesi haline getirilen 10 Kasım törenleri, partilerin birbirleri aleyhine kullandıkları

ve tebessümle karşılamak suretiyle hazin merasimin bir bayram manzarası arzetmesine sebebiyet vermiştir…"Yeni İstanbul11 Kasım 1950; Zafer gazetesinde ise olay "*C.H.P tertipçileri yası bayrama çevirdiler*" başlığı altında verilmiş ve "*İsmet İnönü etrafa tebessümler saçarak ve elleriyle kollariyle alkışlar toplayarak Muvakkat Kabri ziyaret etti*" denilmiştir. *Zafer*, 11 Kasım 1950; *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1950; *CDAB* 030 01 66 415 3.

73 *CDAB* 490 1 1435 745 4.

74 Olay, Ulus gazetesine şöyle yansımıştır: "*Dün sabah, cumhurbaşkanı Celal Bayar saat tam 9'u beş geçe beraberinde meclis başkanı ve bakanlar olduğu halde Muvakkat Kabri ziyaret etmiş ve kabre bir buket koymuştur. Başbakan Adnan Menderes'in bu ziyaret heyeti içinde bulunmaması kimsenin dikkatinden kaçmamıştır. Bir cumhuriyet başbakanının 1939 10 Kasımından beri ilk defa olarak geleneği bozmuş olması, hiç şüphe etmeyiz ki en başta sayın Devlet Başkanımızı üzmüş olacaktır. Başbakan Adnan Menderes'i saat 9.30'a doğru yanında yaveri bulunduğu halde Muvakkat Kabre geldiği görülmüştür. Sabah uykularının tatlı olduğu malumdur. Fakat sayın Menderes'in Atatürk'ün öldüğü anda, onun manevi huzurunda bir saygı vakfesinde bulunmak üzer bir gün için bir fedakarlığa katlanması kendisinden beklenebilirdi..*" *Ulus*, 11 Kasım 1951.

75 *CDAB* 490 1 1435 745 4.

76 Yağmur, *a.g.t.*, s. 90, 93, 96; *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1956, 1957.

77 CDAB 030 01 50 29814.

propaganda aracına dönüşürken, gazetelerde de farklı siyasi görüşlerde olan köşe yazarları, iktidarı ya da muhalefeti 10 Kasım günlerinde Atatürk üzerinden eleştirmeye başlamışlardır.[78]

10 Kasım törenleri, toplumun "*milli hassasiyet*" gösterdiği bir konu haline de gelmiştir. Örneğin 10 Kasım 1951'de, Mısır Konsolosluğu bayrak çekmediği için basın tarafından duyarsızlıkla itham edilirken Konsolosluk, MTTB'li öğrenciler tarafından da protesto edilmek istenmiştir.[79] 1959 yılında ise bir Yunan şilebinin bayrağını yarıya indirmemesi ve sirenlere eşlik etmemesi rıhtımda toplananlarla, şileptekiler arasında tartışmaya neden olmuş ve sonunda şilebin bayrağı yarıya indirilmiştir.[80]

3. Atatürk Haftası'ndan, Matemsiz Atatürk'ü Anma Günlerine

3.a. 10-16 Kasım Atatürk Haftası

"*Atatürk Haftası*" adını taşıyan özel bir gün ya da haftanın tespitine yönelik ilk girişimin tarihinin 1954 yılına kadar gittiği söylenebilir. 21 Kasım 1954 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, MTTB'nin bir Atatürk günü ya da haftası oluşturmak ve bunu milli bir bayram olarak kutlamak için toplantı yaptığı haberi yer almıştır.[81] Bu haberden yaklaşık beş ay sonraki, 30 Nisan 1955 tarihli, bir başka haberde ise MTTB'nin 16-22 Mayıs tarihini Atatürk Haftası olarak kabul ettiği ve etkinlikler planladığı bilgisine yer verilmiştir.[82] Hatta MTTB bu amaçla Yugoslav Klasik Bale Okulu öğrencilerinden bir grubu Atatürk Haftası nedeniyle gösterilerde bulunmak üzere davet etmiş,[83] ancak MTTB'nin bu çabaları sonuçsuz kalmış ve İl yönetimi tarafından, "*program beğenilmemiştir*" denilerek haftanın düzenlenmesine izin verilmemiştir.[84] Bu arada, MTTB'nin Atatürk Haftası olarak belirlediği tarih aralığı ise 10 Kasım günüyle değil, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı, Gençlik ve Spor Bayramı olarak kutlanan, 19 Mayıs günüyle ilgilidir. Diğer yandan, böyle bir girişimin, dönemin iktidar partisi DP'den ya da başta CHP olmak üzere muhalefet partilerinden değil, bir öğrenci derneği tarafından yapılmış olması da dikkat çekicidir.

10 Kasım gününden hareketle bir Atatürk Haftası belirlenmesi amacıyla yapılan ilk girişim ise 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra gerçekleşmiştir. Milli Birlik Komitesi[85] üyesi Muzaffer Özdağ'ın yaptığı

78 Yağmur, *a.g.t.*, s. 68 vd.
79 *Son Posta*, 11 Kasım 1951; *Milliyet*, 11 Kasım 1951.
80 *Akşam*, 11 Kasım 1959.
81 *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1954.
82 *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1955.
83 *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1955.
84 *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1955.
85 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koyan heyetin adı. Komite, Cemal Gürsel başkanlığında ve 37 subaydan meydana gelmiş olup, TBMM'nin yetkilerine sahip kılınmıştır. MBK üyeleri: Cemal Gürsel (Başkan), Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal,

bir basın toplantısında söyledikleri, bu kanıyı destekleyecek niteliktedir. Özdağ konuşmasında, 10 Kasımın bir matem günü olmadığını ve Atatürk'ü anmanın sadece 10 Kasım günü ile sınırlandırılmayacağını belirterek "*Atatürk yaşanacaktır*" demiştir. Ayrıca bayrakların yarıya inmesinin, gazetelerin de siyah başlıkla çıkmasının istenmediğine dikkati çekmiş ve Atatürk Haftası boyunca okullarda Atatürk ile ilgili konulara yer verilmesi gerektiğini, Atatürk ile ilgili konferanslar düzenleneceğini ve İsmet İnönü'nün de bir konuşma yapmasının önemli olduğunu dile getirmiştir.[86]

Atatürk Haftası uygulamasının ilk olarak 10 Kasım 1960 yılında başladığını Alparslan Türkeş'in, Times gazetesine gönderdiği bir mektuptaki ifadelerinden de anlamak mümkündür. Türkeş, mektubunda konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"*Ben ve arkadaşlarım Atatürk prensiplerini benimsemiş ve yıllarca bu prensiplere sadık kalarak çalışmış insanlarız. 13 Kasım 1960'da dış memleketlerdeki görevlere tayinimizden hemen evvel, Ankara Yüksek Ticaret Akademisine bağlı öğretmen yetiştirme kolejinde tertiplenen bir törende söz almış ve Kemalist prensiplerle 27 Mayıs 1960 İhtilalinin prensiplerini izah etmiştim. Bu olaydan birkaç gün sonra da, ben ve arkadaşlarım, Türkiye'de o zamana kadar yapılanlara hiç bezemeyecek, büyük ve çok geniş çapta tesit edilecek bir "Atatürk Haftası"nı planlamaya koyulmuştuk. Hazırladığımız plana göre birçok profesör ve tanınmış şahsiyetler yurt içinde geniş gezilere çıkacak ve halka Atatürk prensiplerinin önemini anlatan konuşmalar yapacaklardı.*"[87]

Diğer yandan, MBK üyesi Muzaffer Özdağ'ın, 10 Kasımların Atatürk Haftası olmasını istediği, daha açık bir ifadeyle 10 Kasımlarda yas uygulamasının kalkması dileğinde bulunduğu demeci, MBK'nın bazı üyelerini rahatsız etmiştir. Bunun üzerine konu, Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı'nda MBK üyesi Osman Köksal tarafından gündeme getirilmiş ve Özdağ, yetkisi olmadan MBK adına konuşmuş olmasından dolayı eleştirilmiştir. Ancak, her ne kadar Özdağ'ın, Atatürk'ün ölüm yıldönümlerinde bayrakların yarıya indirilmemesi ve gazetelerin siyah başlıkla çıkmasının gereksiz olduğuna yönelik sözleri eleştirilerin odak noktasını oluşturmuşsa da, bir Atatürk Haftası düzenlenmesi gerektiğine yönelik düşüncesine karşı herhangi bir eleştiri getirilmemiştir. Genel Kurulda kendisinden bu sözlerinin "*şahsi fikri*" olduğuna dair bir açıklama yapması istenmiştir. Toplantı sonunda Özdağ'ın yaptığı açıklamanın

Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Şükran Özkaya, Selahattin Özgür, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 10. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007, s.185.

86 Gazetedeki haber şu şekildedir: "*Milli Birlik Komitesi üyesi Muzaffer Özdağ bu akşam bir basın toplantısı yaparak 10 Kasımda başlayacak olan Atatürk Haftası hakkında bilgi vermiştir.*" *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1960; *Milliyet*, 8 Kasım 1960.

87 *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1962.

yeterli bulunması üzerine uzlaşı sağlanmış ve Köksal, konu hakkındaki takririni geri çekmiştir.[88] Bu arada, Özdağ'ın konuşmasından anlaşıldığı kadarıyla Atatürk Haftası düşüncesinin bazı vatandaşların ve gençlerin kendilerine yaptığı bir öneriyle gündemlerine geldiği ve bunun üzerine teşebbüse geçildiği anlaşılmaktadır. Öneriyi uygun görenler arasında MBK üyeleri Sami Küçük ve Cemal Madanoğlu da bulunmaktadır.[89]

88 *T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, C. 3, 34. Birleşim, 9.11.1960 Çarşamba, s.3-7.

89 Muzaffer Özdağ'ın yaptığı konuşma özetle şu şekildedir: "*Muhterem arkadaşlarım, vatandaşlardan, genç bâzı arkadaşlar geldiler, bunların müracaatları üzerine 10 Kasımdan 17 Kasıma kadar bir haftalık zamanı Atatürk haftası olarak teklif ettik. Sosyal Komisyonda Albay Sami Küçük arkadaşımız ile Sayın Cemal Madanoğlu tarafından da bu teklif uygun görüldü. Bir ay evvel Maarif Bakanlığına yazı yazıldı, Maarif Bakanlığı da kendi teşkilâtına bunu tamim etti ve buna muvazi olarak da gençlik teşekküllerini de harekete geçirmek lüzumu hissedildi. Bâzı gençler bize gelerek dediler ki, biz de inkılâba bağlı olarak kendimizi Türk Ulusuna adamak istiyoruz, sizler gibi, bizlere yardım eden bu imkânı verin dediler. Mademki arzu ediyorsunuz, böyle bir ülkünüz vardır, bir yerde toplanın, bizi de davet edin, yemin edin, and için dedik. Fakat bâzı organizasyon noksanlığı dolayısiyle bu fikri tahakkuk ettiremediler. Üniversitelerin açılışı olabileceğini Sosyal Komisyon olarak düşündük. Üniversite reformu dolayısıyla gençliğin kendisini Atatürk'e ve yurda adama töreni gecikti. Uygun zaman olarak da Atatürk Haftası kabul edildi. Atatürk, maalesef bugüne kadar bir kilise halinde kalmıştır. Atatürk'ün inkılâpçı düşünceleri bu memlekete tanıtılmamıştır. Türk aydını bunun öncülüğünü yapamamıştır. 27 Mayıs İnkılâbı veya İhtilâli Atatürk devrini canlandırma mânasında olduğu için 10 Kasıma biz bu mânayı vermek istedik. Gençlik teşekkülleri karşıdaki binada çalışmaya başladılar. Bu suretle de muhtar bir komite kuruldu. Türk Gençliği Atatürk Haftası Hazırlama Kurulu diye. Bütün gençlik teşekkülleri bu toplantıya katıldılar. Ancak bu bir matem haftası değildir. Atatürk açıklanacak, yaşanacaktır. O kadar ki, yüzlerde hüzün hatları bile bulunmıyacaktır. Madem ki, Atatürk ülküsü bir hayat ifadesi kazanmıştır... Gençler dediler ki, biz bugün bir matem havası yaratmıyacağız. Bir basın toplantısı yapalım, basın da bizi desteklesin. Maalesef basın buna ehemmiyet vermedi. O zaman Sosyal Komisyon bir basın toplantısı düşündü. Takdir buyurursunuz ki, ne Komite ne de komisyon her gün toplantı halinde değildir. Filhakika Komitede şahsi beyanatların Komiteyi ilzam etmemesi kararı alındı. Anşart bir parlâmento olan Komitenin" üyeleri olan parlamenterlerin gerek burada gerekse dışarda hür oldukları da açıktır. Şahısları adına beyanatlarda bulunabilirler. Nitekim İstanbul'da basınla yaptığımız hasbihalde «Karşınızda Millî Birlik Komitesi Üyesi Muzaffer Özdağ yok, 27 yaşında bir Türk genci var» dedim. Evvelki gün, arkadaşlarımızla Heyeti Umumiye halinde toplanmak için geldik. Arkadaşlarımızın çoğu gelmedi. Ekseriyet temin edilemedi. Mevcutla bu mesele konuşuldu. Benim, şahsen, Atatürk haftası hakkında bir basın toplantısı yapmam kararlaştırıldı. Gazetelere haber verdik, mesulleri çağrıldı. Bu daha evvelki mânada Komitenin basın toplantısı değildi. Gazetecilerin kendilerine, haftayı Atatürk haftası olarak kabul edildiğini ve bu haftaya vermeleri gereken lüzumu işaret etti ve dedim ki, daha evvelki yıllardan farklı olarak Atatürk inkılâplarını yaşatmak haftası olacaktır, bunu bir Atatürk genci olarak ifade ediyorum dendi. Yüzler hazin olmasın, gazetelerde kara manşetlerle çıkmasın dendi, fakat halisane bir niyetle oldu. Bu; bir (kanun değiştirme değildir. O gün ve onu takip eden günlerde basın resmi usule uygun olarak yine kara manşetlerle çıkacaktır, bayraklar da yarıya kadar inecektir, hafta yeni ruhla yaşanacaktır. Aziz arkadaşlarım, Komite bir program hazırladı, bâzı arkadaşlarımız konuşmalar için müracaatta bulunmuşlardır. Muhtelif yerlerde konuşmalar yapılacaktır, Anıtkabirde gençlik toplanacak ve metni aşağıda çıkarılan yemini içeceklerdir… Hulâsa olarak aziz arkadaşlarım, Yüksek Heyetiniz ya fülî bir askerî kuvvet bir subay takımıdır veya bir parlâmentodur. Küçük bir parlâmento. Elbette ki mâna itibariyle Kaplan Bey arkadaşımızın dediği gibi çok büyüktür. Burası bir parlâmento ise, parlâmento hayatının bütün şartlarına, icaplarına uymak mecburiyetindeyiz. Bu Komitede Albay Osman Bey, Albay olarak değil, Osman Bey olarak oturuyor. Özdağ da bir yüzbaşı olarak değil, özdağ alarak oturuyor. Bu Komite bir subay karargâhı değildir. Burada hepimizin müsavi hukukumuz vardır. Aksi takdirde büyük ülkemize ihanet etmiş oluruz. Komiteyi askerî bir sulta haline getirmeyi istihdaf eden her türlü teşebbüsü nefretle reddederim.*" *T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, C. 3, 34. Birleşim, 9.11.1960 Çarşamba, s.5-7.

Özdağ ve Türkeş'ten elde edilen bilgilerden hareketle, 10 Kasımlarda yas uygulamasının kalkmasına ve bir Atatürk Haftası ilan edilmesine yönelik düşüncenin ilk defa 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında ve halktan gelen talep üzerine gündeme geldiği, ancak bu düşüncenin uygulanmasına yönelik ilk ciddi adımların ise Muzaffer Özdağ, Alparslan Türkeş, Sami Küçük ve Cemal Madanoğlu gibi Mili Birlik Komitesi üyeleri tarafından atıldığı söylenebilir.[90]

Diğer yandan, Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan bir genelgede, Talim ve Terbiye Dairesi'nin 7/9/1963 gün ve 2016-10 sayılı kararında "*Büyük Atatürk'ün ölümünün 25. Yıldönümü dolayısıyla 10 Kasım 1963-16 Kasım 1963 (dahil) arası, "Atatürk Haftası" olarak kabul edilmiştir*"[91] ifadesinden yola çıkılarak, Atatürk Haftasının okullarda resmi bir hale gelmesinin ilk defa 1963 yılında olduğu ileri sürülebilir. Genelgede, Atatürk Haftasında bütün okullarda özel programlar uygulanacağı belirtilmiş ve anma programının ana çizgilerini gösteren bir çerçeve plan oluşturulmuştur. Atatürk'ü anma programlarını sıradanlıktan kurtarmak amacıyla hazırlandığı söylenebilecek olan program,[92] 1988 yılına kadar okullarda "Atatürk Haftası" düzenlenmesi konusunda belirleyici olmuştur.[93]

10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü, 1960 yılından itibaren bir haftaya yayılarak Atatürk Haftası olarak anılmaya başlanmış ve bu nedenle bir hafta boyunca Atatürk ile ilgili olarak çeşitli toplantılar ve konferanslar düzenlenmiş, çok sayıda kültürel ve sanatsal etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber 10 Kasım 1960'tan, 10 Kasım 1988'e kadar gerçekleştirilen Atatürk'ü anma törenleri bir bütün olarak incelendiğinde, bazı uygulamalardan da vazgeçilmediği görülmüştür. 10 Kasım günlerinde gazeteler yine siyah başlıklarla çıkarken, saat 09.05'te tüm yurtta saygı duruşunda bulunulmuş, arabaların kornaları ile birlikte vapurların, gemilerin, fabrikaların sirenleri çalınmış ve bayraklar yarıya

90 Bu düşüncenin uygulanmasını savunanlar arasında bulunan Muzaffer Özdağ ve Alparslan Türkeş'in, kamuoyunda 14'ler olarak anılan grupta yer alması ve MBK Genel Kurulu'nda Muzaffer Özdağ eleştirilirken ona destek veren isimlerin de, başta Fazıl Akkoyunlu olmak üzere Numan Esin, Dündar Taşer, Ahmet Er ve Orhan Erkanlı'nın da yine 14'ler içinde bulunan MBK üyesi olmaları da ayrıca belirtilmelidir. 14'ler olarak anılan kişiler ise Milli Birlik Komitesi üyelerindendir. Bir süre sonra, Komite üyeleri arasında görüş ayrılıkları çıkması üzerine 13 Kasım'da 14 MBK üyesi tasfiye edilerek yurt dışına elçi olarak gönderilmişlerdir. 14'ler şu kişilerden oluşmuştur: Muzaffer Özdağ, Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Dündar Taşer, Numan Esin, Mustafa Kaplan, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu. Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.225.

91 *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 23 Eylül 1963, C. 26, Sayı 1272.

92 Programdaki şu ifadeler bu düşünceyi doğrular niteliktedir. "*Programlar kalıplaşmış olmamalı, günün gereklerine göre çeşitlendirilip zenginleştirilmeli; düşündürücü, duygulandırıcı ve heyecan verici bir nitelik taşımasına dikkat edilmelidir.*" *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 23 Eylül 1963, C. 26, Sayı: 1272.

93 Bu konuda bkz.: *T.C. Resmi Gazete*, 21 Temmuz 1976, Sayı: 15653; *T.C. Resmi Gazete*, 25 Mayıs 1983, Sayı: 18057.

indirilmiştir.[94] Türkiye'de ilk düzenli televizyon yayınlarının 31 Ocak 1968'de başlamasıyla birlikte, 10 Kasım günleri televizyonda da Atatürk'e dair özel programlar yapılmaya başlanmıştır. Gazeteler incelendiğinde, 1950'li yıllardan itibaren 10 Kasımlarda daha aktif bir şekilde yer almaya başlayan gençlerin, bu faaliyetlerini 1960'lı yıllardan sonra da devam ettirdikleri görülmüştür. Bu arada 10 Kasım Atatürk'ü Anma resmi törenleri yine siyasi polemik konusu olmaya devam etmiş, ayrıca siyasi parti liderlerinin 10 Kasım resmi törenlerine katılıp katılmadıkları da her dönem haber değeri taşıyan bir konu olmuştur.

10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü, bir haftaya yayılmasına ve Atatürk'ü anma konusunda daha fazla sayıda etkinlik gerçekleştirilmesine karşın, bunların tümü kısa bir süre sonra yine yetersiz görülmüştür. Törenler, içi boş konuşmalarla geçtiği söylenerek eleştirilmeye[95] ve basında 10 Kasımlarda asıl yapılması gerekenin Atatürk'ü anmak değil, Atatürk'ü anlamak ve onun izinden gitmek olduğu sıkça dile getirilmeye başlanmıştır.

Söz konusu yıllarda en çok dikkat çeken değişim ise yıllarca 10 Kasımlarda gazetelerde, Atatürk için atılan "*O'nu anıyoruz*" manşetleri yerini, "*O'nu her zamankinden daha çok arıyoruz*"a bırakmıştır. Böylelikle her 10 Kasım'da, ülkedeki Atatürkçülük/Kemalizm algısı da aydınlar tarafından, her açıdan sorgulanmaya başlanmıştır. Buradan da anlaşılabileceği gibi, aslında tartışmalar, 10 Kasım tarihlerinde Atatürk'ün nasıl anıldığı üzerine değildir. Asıl sorun, Atatürk'ün nasıl anlaşılması gerektiği üzerinedir. Ancak bu konuda bir anlaşma sağlanması ise mümkün değildir. Çünkü herkes kendince bir Atatürk ve Atatürkçülük/ Kemalizm anlayışı geliştirmiş ve bu konulara kendi penceresinden bakarak bir diğerini eleştirmiştir.[96]

---

94 *Cumhuriyet*, 10-11 Kasım 1960; *Milliyet*, 10-11 Kasım 1960.

95 Bu konuda Cumhuriyet gazetesi yazarlarından İlhan Selçuk yazısında şunları söylemiştir: "*Eskiler "ilahi tesadüf" derlerdi böyle bir rastlaşmaya… Atatürk Haftası konuşmaları ve yazışları ile seçim konuşmalarının ve yazışmalarının iç içe girmesine başka bir ad bulmak zordur. Zira, bir yanda gözü yaşlı bir:*

- *Sen güneştin söndün, gözü yaşlı kaldık Atam!...edebiyatı*

Öte yanda:

- *Gözlerime bakın ne demek istediğimi anlarsınız..edebiyatı*

Yirmi beş yıl olmuş onu kaybedeli… Elli yıl olacak, yüz yıl olacak… Hep ağlamakla mı vakit geçireceğiz? Bari bu gözyaşları hakiki olsa…" İlhan Selçuk, "Alfabesizler!", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1963.

96 Aslına bakılırsa, Atatürkçülük/Kemalizm, ideolojik anlam yüklü olarak ilk kez, "*Muhit*" dergisinde, 1930 Eylül'ünden itibaren ve Ahmet Cevat Emre tarafından,"Kemalizm" denilerek kullanılmıştır. Atatürkçülük/Kemalizm, altı ilke açıkça yazılıp, adı konuluncaya kadar, hatta sonrasında da değişen koşullara ve ihtiyaçlara göre sürekli olarak yeniden yorumlanmış ve biçimlendirilmiştir. Bu nedenle Atatürkçülük/Kemalizm, bir ideolojik terim olarak kullanılmaya başlandığı 1930'lu yıllardan itibaren "*tek bir tanıma*" ya da "*tek bir anlayışa*" sahip olmamıştır. Atatürk dönemi de dâhil olmak üzere, özellikle Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçildikten sonra gerek akademik, gerekse bazı siyasi çevreler tarafından birbirinden farklı şekillerde yorumlanmıştır. Günümüze kadar yapılan farklı Atatürkçülük/Kemalizm yorumları nedeniyle, "*sağ veya sol Kemalizm*", "*devletçi veya liberal Kemalizm*" gibi tanımlamalara yol açan bir durum ortaya çıkmıştır. Bunun dışında, bir takım sağ ya da sol ideolojilerin savunucularının düşüncelerini Türk halkına benimsetebilmek

3.b. Matemsiz Atatürk'ü Anma Günlerinin Başlangıcı: 10 Kasım 1988

10 Kasımların bir yas günü olmaktan çıkarılmasına ilişkin görüşler, 1950'li yıllardan itibaren, DP iktidarı döneminde dillendirilmeye başlanmıştır. 1952'de gerçekleştirilen 10 Kasım törenleri sırasında Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'nin toplantısında yaptığı konuşmada, Atatürk'ü anma günlerinin bir yas günü olarak değil, bir "*azim*" ve "*heyecan*" günü olarak kutlanması gerektiğini söylemiştir.[97] Bu düşünce, zaman içinde, farklı kesimlerden ve birçok kişi tarafından da ifade edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından, Nadir Nadi'nin 1972 yılındaki bir köşe yazısında, konuyla ilgili olarak söyledikleri, aslında yıllardır 10 Kasımlarda tutulan yas ile ilgili söylenenlerin en açık ifadesi olmuştur. Nadi, yazısında şunları dile getirmiştir:

"*…Ölmüş büyüklerimizi anmayı elbet görev biliriz. Büyüklerimizin büyüğü olan Atatürkümüzü ölüm yıldönümlerinde ulusca saygı ile anmak da baş görevlerimizden biri sayılmak gerekir. Ama rica ederim, Ata'yı anmak, her 10 Kasım'da bayrakları yarıya indirmek, gazete başlıklarını kara harflerle basmak, tiyatroları, eğlence yerlerini kapatmak, içki yasağı koyarak ülkeyi baştan başa biçimsel bir yas havasına sokmak mı demektir?... Bize düşen ölüm yıldönümlerinde Atatürk'ün yasını tutmak değil, o büyük eseri her gün daha ileriye doğru geliştirmiş olmanın kıvancı içinde, göğsümüz gururla kabarmış, O'nu saygı ve sevgiyle anmak olmalıydı diyoruz… Bırakalım Atatürk düşmanlarını kıs kıs güldüren ve zamanla anlamını büsbütün yitirecek olan yas törenlerini… bayraklar yarıya indirilmesin, sembolik olarak indirilseler bile derhal yeniden göndere çekilsinler. Her gazete, başlığını dilediği renge boyasın, tiyatrolar, sinemalar, eğlence yerleri kapatılmasın, içki yasağı konmasın. 34 yıldır görüyoruz, hiçbir yararı yok bunların Atatürkçülüğü yaşatmaya…*"[98]

için Atatürkçülük'ü/Kemalizm'i kullanmaları da söz konusu olmuş, başka bir deyişle Atatürkçülük'ün/Kemalizm'in altı okunu kendi anlayışlarına uygun bir biçimde yorumlayarak, kendi düşüncelerine yasallık kazandırmak istemişlerdir. Zira bu durum, yukarıda da bahsedildiği gibi, Atatürk ile ilgili törenlere, etkinliklere ve uygulamalara da yansımıştır. Temuçin Faik Ertan, "Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit", *Kebikeç*, Yıl: 2, ss. 17-34, Sa.: 5, 1997, s.25; Nedim Yalansız, "1930'lar Türkiye'sinde Demokrasi ve Kemalizm Tartışmaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3, Sa.:8, ss. 25-42, İzmir, 1999, s.34; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, C.2, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s.14 (sunuş yazısı); Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s.177-178; Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s.240; Toktamış Ateş, *Kemalizmin Özü "Görüşler, Düşünceler"*, 3. Basım, Der Yay., İstanbul, 1994, s.11; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.82-83. Ayrıca bu konuda bkz.: Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm Ve Milli Şef Kavramları", *Dokuz Eylül Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. IX, 20–21, Yıl 2010/Bahar-Güz, 233–271.

97 Nadir Nadi, "Bir Gün Sonra", *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1952.

98 *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1972.

Yasın kaldırılması konusu, daha sonra 1987 yılında, iktidardaki Anavatan Partisi (ANAP) tarafından ve daha önceleri temenni olarak dile getirenlerin aksine, ciddi ve kararlı bir şekilde kamuoyunun gündemine getirilmiş ve kamuoyundan çok büyük oranda destek görmüştür. 1988 yılında ise bu düşünce gerçekleştirilmiş ve Atatürk'ü anma törenlerinin değişik bir anlayışla planlanması ve gerçekleştirilmesi görevi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na verilmiştir.[99] Dönemin Turizm Bakanı Tınaz Titiz de, 8 Ekim 1988'de yaptığı açıklamada, Atatürk'ün ölümünün 50. yıldönümünde, Atatürk'ün artık yas tutulmadan anılacağını söyleyerek 10 Kasım için daha önceki yıllarda uygulanan yasakların kaldırıldığını, bundan dolayı da günlük yaşamın akışının değişmeyeceğini ve yapılacak etkinliklerde Atatürk ilke ve inkılâplarının örnek alınacak yönlerine dikkat çekileceğini belirtmiştir.[100]

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından 10 Kasım 1988 tarihinde düzenlenen "Ölümünün 50. Yılında Atatürk'ü Anma Toplantısı'nda" bir konuşma yapan dönemin Başbakanı Turgut Özal ise konu hakkında, "*Atatürk'ün aramızdan ayrılışının 50. yılında Türk milleti olarak ilk defa O'nu yas tutmadan anıyoruz. Bundan böyle her yılın 10 Kasım'ına takaddüm eden birkaç günle, bunu takip eden birkaç günden oluşan haftayı Atatürk'ü anmaya hasredeceğiz. Bu hafta boyunca Atatürk'ün başardığı büyük işleri inceleyip anlamaya, kendisini her yönüyle tanımaya çalışacağız*" demiş ve Atatürk'ün unutulmasının Türk milleti için imkânsız olduğuna dikkat çektikten sonra, asıl önemli olanın, onun nasıl hatırlanması gerektiği üzerinde çalışmak olduğunu ifade etmiştir.[101]

Turgut Özal Hükümeti'nin, 10 Kasım Atatürk'ü anma gününde milletçe yas tutulmasını kaldırmış olması, oldukça cesur ve radikal bir değişiklik olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tür bir kararın alınıp uygulanmasını kolaylaştıran etkenlerin de varlığı göz ardı edilmemelidir. 10 Kasımlarda tutulan yasların yapay ve samimiyetsiz bir uygulamaya dönüştüğüne yönelik, özellikle de aydın kesimin uzun yıllardır yaptığı eleştirilerin ve bu eleştirilerin toplumda karşılık bulmasının yanı sıra, dönemin Cumhurbaşkanının 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'ni gerçekleştiren komuta heyetinin başında bulunan Kenan Evren[102]

99 *Hürriyet*, 08 Kasım 1988.

100 *Tercüman*, 09 Kasım 1988.

101 *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. V, Sayı: 13, Kasım 1988, s. 10-14.

102 Kenan Evren, 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan referandumda yüzde 91.3 "evet" oyuyla kabul edilen anayasa oylamasının sonucunda, 1982 Anayasası'nın 1. geçici maddesi uyarınca, yedi yıllık bir süre için, Türkiye'nin 7. cumhurbaşkanı sıfatını kazanmıştı ve bu karar alındığında görev süresi henüz sona ermemişti. 1982 referandumunda Anayasanın kabulü, Cumhurbaşkanının seçimiyle birleştirilmiştir. 1982 Anayasası'nın Altıncı Kısımı'nda bulunan Geçici Hükümler başlığı altındaki birinci maddesinde "*Anayasanın, halk oylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır…*" ibaresi yer almıştır. Gözler, *a.g.e.*, s.192; Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.327-328; http://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.07.2017).

olmasının ve Evren'in bu uygulamaya karşı çıkmamasının da bu kararın alınıp, uygulanmasında kolaylaştırıcı bir etken olduğu ileri sürülebilir.

Dönemin tarafsız ya da farklı siyasi yelpazelerde bulunan gazeteleri incelendiğinde, söz konusu radikal kararın, toplum tarafından tepki gösterilmeksizin benimsenmiş ve desteklenmiş olduğu söylenebilir. Sabah gazetesinin konu ile ilgili olarak yaptırdığı kamuoyu yoklamasının sonuçları ise bu düşünceyi doğrulayan daha somut bilgiler sunmaktadır. Kamuoyu yoklamasının sonuçlarına göre, toplumun yarısının yeni uygulamadan haberi olmamıştır. Buna karşın, 10 Kasımlarda yas uygulamasının kaldırılması çok yüksek oranda olumlu karşılanmış ve Atatürk'ün, 10 Kasımlarda çok çeşitli etkinliklerle anılması istenmiştir. Bu arada, Atatürk için yas tutulmasını isteyenler de, içkili lokanta ve sinema, tiyatro gibi yerlerin kapatılmasına karşı çıkmışlardır. Toplumun, Atatürk'ün vefat ettiği saat 09.05'te saygı duruşunda bulunulması konusunda ise hassasiyetini halen devam ettirdiği görülmektedir. Zira % 89.7 gibi çok yüksek oranda bir ortalama ile söz konusu saatte, saygı duruşunda bulunulması istenmiştir.[103] Bu bağlamda, toplumun büyük bir kesiminin, 10 Kasımlarda Atatürk'ü özel bir şekilde anmanın anlamlı, 50 yıl sonra bile yas tutuluyor olmasını anlamsız bulduğu söylenebilir.

Öte yandan, Sabah gazetesinin kamuoyu yoklamasının sonuçları toplumun dörtte birinin bu uygulamaya karşı çıktığını da göstermektedir.[104] Uzun süredir 10 Kasımlarda yas uygulamasının kalkmasını destekleyenlerden biri olan gazeteci Altan Öymen de, bu duruma dikkat çeken bir yazısında, yeni uygulamanın halkın bir kesiminde, Atatürk'ün toplumdaki etkisini her koşulda hafifletmeye ya da tamamen ortadan kaldırmaya çalışanlar için bir fırsat yaratabileceğine ve bu tür kişilerin bunu bir aşama olarak kullanabileceklerine yönelik bir endişeye sebep verdiğini söylemiştir. Duyulan endişe konusunda, o güne kadar yaşananlardan hareketle, pek de haksız olunmadığını dile getiren Öymen, ancak her şeye rağmen yapılması gerekenin de yapılması gerektiğini ve endişenin sağduyunun önüne geçmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.[105] Benzer bir uyarı da Oktay Ekşi'den gelmiştir. Ekşi yazısında, 10 Kasımlarda içki satılmamasını, sinemaların, tiyatroların ve eğlence yerlerinin kapatılmasını, radyo ve televizyondan matem yayını yapılmasını birer "*saçmalık*" olarak nitelendirip, Atatürk'ün çağdaş bir şekilde anılması gerektiğini belirttikten sonra, bunun Atatürk'ü unutturma ve hırpalamaya dönüşmemesi gerektiği

103 Sabah gazetesinin PİAR adlı bir şirkete yaptırdığı kamuoyu yoklamasının sonuçları şu şekildedir: Atatürk'ün matemsiz anma kararını duyanlar % 49.1 iken duymayanların sayısı % 50.9'dur; matemin kalkmasını onaylayanlar % 74.5, onaylamayanlar ise % 25.4; 10 Kasımda Atatürk'ün anısına uluslararası sinema, tiyatro, müzik festivalleri ve spor temaslarının yapılmasını isteyenler % 80, istemeyenler % 20; Atatürk vefat ettiği saat 09.05'te saygı duruşu yapılması gerektiğine inananlar % 89.7, gerekmediğine inananlar % 07.8, fikri olmayanlar da % 02.5. *Sabah*, 10 Kasım 1988.

104 *Sabah*, 10 Kasım 1988.

105 Altan Öymen, ""Matemsiz" 10 Kasım", *Milliyet*, 10 Kasım 1988.

konusunda da iktidara uyarıda bulunmuştur.[106] Dolayısıyla halkın ve aydınların bir kesiminin asıl endişesi, yas uygulamasının kalkması değil, bundan yararlanılarak Atatürk'ün manevi şahsına yönelik saldırılar için uygun bir zemin oluşması ve Atatürk'ün yıpratılması ihtimali olmuştur.

10 Kasımda ülkede matem ortamı yaşanmadan ve Atatürk'ün yas tutulmadan anılması konusu basına da yansımış, söz konusu yenilik gazeteciler tarafından desteklenmiş ve benimsenmiştir. Konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden gazeteciler, o güne kadar 10 Kasımlarda Atatürk için söylenen süslü sözleri birer "*ikiyüzlülük*"[107] ve "*yapaylık*"[108]olarak nitelendirmiş, matem tutmayı bir "*tutarsızlık*" olarak görmüş[109] ve yeni uygulamayla birlikte toplumun bu tür aldatmaca sözlerden kurtulacağını ifade etmişlerdir.[110] Ayrıca 50 yıl içinde artık Atatürk'ü anma konusunda yeterli olgunluğa erişildiği ve yas uygulamasının kalkmasının aklın bir gereği olduğu dile getirilmiş ve asıl yapılması gerekenin Atatürk'ün gerçek bir şekilde anlaşılması olduğu belirtilerek[111] Atatürk'ün ölümünün son derece doğal olduğu, "*sözde*" yas tutmanın ise artık anlamının kalmadığı ve Atatürk'e sevginin biçimsel olarak değil özde gerçekleşmesi gerektiği söylenmiştir.[112]

Dolayısıyla burada dile getirilmeye çalışılan, toplum için artık yas tutmanın ya da daha doğrusu tutuyor gibi görünmenin Atatürk'ü anlamak için tek başına yeterli gelmemeye başlamış olmasıdır. Başka bir deyişle asıl sorgulanan, toplumun yas tutması ya da yas uygulaması değil, bunun zamanla içi boş ve anlamsız bir hale gelmiş olmasıdır. İstenen ise 10 Kasımlarda Atatürk'ü layıkıyla anmak ve anlamak olmuştur.

Bununla beraber, 10 Kasım 1988 günü de eskiden olduğu gibi, Atatürk için yine saat 09.05'te saygı duruşunda bulunulmuş, arabaların kornaları ile birlikte vapurların, gemilerin, fabrikaların sirenleri çalınmış, bayraklar yarıya indirilmiş ve TRT'nin her iki kanalında da Atatürk ile ilgili düzenlenmiş programlara

106 Oktay Ekşi köşesinde şunları yazmıştır: "*…Atatürk, gerçek bir pozitivistti. Akıldan ve bilimden başka yol gösterici tanımazdı. O nedenle, Atatürk'ün ölüm yıldönümleri hem Atatürk'e, hem ulusumuza, hem de çağımıza yakışan bir açıdan ele alınmalıdır. Atatürk, bu yıldönümlerinde fikirleriyle, eylemleriyle ve amaçlarıyla gün ışığına gelmelidir. Atatürk'ün tabulaştırıldığı için büyük göründüğünü düşünenlere, onun gerçek büyüklüğünü serbest tartışma ortamında göstermek için de bu gereklidir… Burada önemli olan, Atatürk'ün ölüm yıldönümlerine çağdaş bir anlam kazandıracağız gerekçesiyle onu unutturma veya hırpalattırma planının yapılıp yapılmadığıdır. Bugünkü siyasi iktidar, eğer böyle bir amaçla yola çıktıysa; bilmelidir ki, bu hem imkânsız, hem de çok tehlikelidir.*" Oktay Ekşi, "Matemsiz 10 Kasım", *Hürriyet*, 9 Kasım 1988.

107 Hasan Pulur, "Atatürk'ün Başaramadığı", *Milliyet*, 10 Kasım 1988.

108 Rauf Tamer, "10 Kasım'lar", *Tercüman*, 06 Kasım 1988.

109 Müşerref Hekimoğlu, "Anma Törenleri", *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1988.

110 Oktay Akbal, "Ellinci 10 Kasım…", *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1988.

111 Metin Toker bu konuda şunları söylemiştir: "*…Eğer Atatürk'ü ölüm yıldönümünde anmak-doğum günü tam bilinmiyor- onun ilkelerine, çizdiği hayat tarzına bağlılığın bir kanıtlanma vesilesi ise bunun "gülmenin yasaklaması" ile değil onu gereği gibi anlamakla yerine getirilebileceği şüphe kaldırmaz…*" Metin Toker, "Bir 50 Yıl Daha Bekleyecek Miyiz?", *Milliyet*, 10 Kasım 1988.

112 *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1988.

yer verilmiştir. Ayrıca çok sayıda panel, konferans, açık oturum ve sergi de düzenlenmiştir. Ancak önceki yıllardan en önemli farkı, eğlence yerlerinin kapatılmamış ve gazetelerin de siyah başlıklarla çıkmamış olmasıdır.[113] Öte yandan burada bir konuya açıklık getirmek gerekirse, 10 Kasım günü Atatürk'e saygı duruşunda bulunulması, korna ve sirenlerin çalınması, bayrakların yarıya indirilmesi gibi yası çağrıştıran bazı davranışlar, yasın kaldırılmasına karşın, halkın yine de yas tutmak isteğinden kaynaklanmamıştır. Günümüzde de varlığını devam ettiren söz konusu bu davranışlar, bir geleneğin halk tarafından devam ettirilme isteğinin bir sonucu olarak gerçekleştirilmiştir.

Bunların dışında, 1988 yılının 10 Kasım günü, ülkede tepkiye neden olan bir gelişme olmuş ve basın bu olayı "*10 Kasımda molla çirkinliği*" başlığıyla kamuoyuna duyurmuştur. Gazetede çıkan habere göre İran Büyükelçiliği, 10 Kasım günü bayraklarını yarıya indirmemiştir. Dışişlerinin uyarısı üzerine, elçilikten yapılan açıklamada bu durum bir "*Bir unutkanlık*" olarak ifade edilmiş ve elçilik gösterilen tepkiler üzerine bayraklarını yarıya indirmiştir.[114] Hatay Milletvekili Mustafa Murat Sökmenoğlu ise İran Büyükelçiliği'nin, Atatürk'ün ölümünün 50. yılında, bayrağını yarıya indirmemesi konusunu meclisin gündemine getirmiş ve İran'ı bu tutumundan dolayı protesto etmiştir.[115]

Sonuç

10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü, 1939 yılından 1960'a kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk anısına tüm yurtta tutulan ulusal bir yas günü olmuştur. 1960 sonrasında ise 10-16 Kasım tarihleri arasına karşılık gelmek üzere, Atatürk Haftası olarak isimlendirilmiş ve Atatürk'ün yurt genelinde anıldığı bir anma haftasına dönüşmüştür. Ancak yas tutma geleneği, 1939'dan 1988'e kadar 50 yıl varlığını sürdürmüştür. 1988 yılında ise 10 Kasımlarda yas tutma geleneği kaldırılmıştır.

10 Kasım Atatürk'ü anma günleri ile ilgili olarak zaman içinde yaşanan değişikliklere karşın, ilk günden itibaren uygulanan ve hiç değişmeyen, varlığını günümüze kadar devam ettirerek artık bir gelenek haline gelmiş davranışlar da sergilenmiştir. Toplumun hatırı sayılır bir kesimi tarafından ve içtenlikle benimsenen bu davranışlar, Atatürk'ün vefat ettiği saat 09.05'te onun anısına saygı duruşunda bulunulması; arabaların kornaları ile birlikte gemilerin, fabrikaların sirenlerini çalması ve tam o anda neredeyse ülkede hayatın tamamen durması;

113 *Milliyet*, 10-11 Kasım 1988; *Cumhuriyet*, 10-11 Kasım 1988; *Hürriyet*, 10-11 Kasım 1988.

114 *Hürriyet*, 11 Kasım 1988.

115 Sökmenoğlu konuşmasında, Atatürk'ün ilk kez matem görünümünde anılmadığı bir yılda, İran'ın bu davranışını diplomatik nezaketten uzak, uluslararası kurallara aykırı ve dostane olmayan bir davranış olarak değerlendirmiştir. Ayrıca sözlerinin devamında da İran'ın bu davranışının, İran'ın süreklilik arzeden Atatürk düşmanlığından kaynaklandığını iddia etmiştir. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 18, C. 17, Yasama Yılı: 2, 24. Birleşim, 10 Kasım 1988, s.58-59.

Türkiye'deki tüm resmi binalarda ve ülkenin dış temsilciliklerinde bayrakların yarıya indirilmesi; 1953 yılından itibaren resmi törenlerin Anıtkabir'de yapılması şeklinde sıralanabilir. 1939 yılından itibaren süregelen ve artık çok uzun bir süredir yası değil, bir saygıyı ifade eden bu geleneklerin oluşumunda ise 1939 yılındaki ilk anma programı oldukça belirleyici olmuştur. Programı hazırlayanların böyle bir sonucun ne kadar farkında olduklarını söylemek pek mümkün değilse de, programın günümüze kadar 10 Kasımlarda yapılacak olan anma törenlerindeki etkisi inkâr edilemez bir gerçektir.

Diğer yandan, 10 Kasımlarda ülkede yas ilan edilmesi ve buna yönelik yapılan düzenlemeler sürekli tartışma konusu olmuş, Atatürk'ün yas tutularak anılması ciddi bir şekilde sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Bununla beraber 10 Kasımda yas tutulması, Atatürk'ü anma konusunda yaşanan tartışmaların sadece bir boyutunu oluşturmuştur. Çünkü her ülkenin tarihinde yer etmiş bazı kişi ve olaylar vardır ve bunların anılmasında da bir sakınca yoktur. Bu nedenle de, Atatürk'ün anılması konusunda, Türkiye'de yıllar boyu süren tartışmaların ana nedeni, Atatürk'ün doğru anlaşılması ve topluma da doğru bir şekilde anlatılması olmuştur. Ancak herkesin bir doğrusu olduğu da ayrı bir gerçektir. Bu nedenle de, Atatürk'e her kesim kendi penceresinden bakmış ve kendi anlayışına göre Atatürk'ün anılmasını ya da anlatılmasını istemiştir.

Ortak yas duygusu, ulusal ve uluslararası boyutta insanları birleştirici unsurlardan biri olmuştur. Buradan hareketle, 10 Kasımlarda tutulan yasların, Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsında, toplumun ortak duygu ve düşüncelerde bir araya gelmesine katkı sağladığı gibi aralarındaki dayanışma duygusunu artırdığı da söylenebilir. Ayrıca elimizde somut herhangi bir veri olmamakla birlikte, çok uzun yıllar devam ettirilen yas uygulamasının, tüm eleştirilere karşın, Atatürk'ün Türk milletinin ortak bir değeri olarak yerleşmesine ve bunun kalıcı olmasına katkı sağladığı da ileri sürülebilir. Nitekim günümüzde de toplumun önemli bir kesimi, hiç görmedikleri halde, 10 Kasımlarda, Mustafa Kemal Atatürk'e karşı minnet ve vefa hislerini göstermeye devam etmektedirler. Hem de bunu hiçbir yerden herhangi bir yönlendirme olmadan, kendi iradeleriyle yapmaktadırlar. Dahası, 10 Kasım Atatürk'ü anma günü zamanla toplum tarafından o kadar benimsenmiştir ki, "*milli hassasiyet*" gösterilen anma günlerinden biri haline gelmiş ve yıllar içinde ülkenin siyasi atmosferine de bağlı olarak, törenlere katılım sürekli olarak artmıştır. Ayrıca törenleri sahiplenen toplum, anma günlerinde herhangi bir aksaklık yaşandığında da tepki göstermekten çekinmemiştir. Dahası, 10 Kasım Atatürk'ü anma günlerinde sergilenen tavırlar, zaman içinde bir "*ölçü birimi*" haline gelmiş, en azından belli kesimler açısından, Atatürk'ü sevmenin veya benimsemiş olmanın bir ölçütü olarak kabul edilmiştir. Bu durum, yas uygulamasının kaldırıldığı 1988 yılında duyulan endişelerin de aslında ne kadar yersiz olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle yas uygulamasının kaldırılması, toplumun Atatürk'ü unutmasına yol açmamış aksine kalıcı bir değer olarak yerleşmesine katkı sağlamıştır. Tüm

bunlar, Atatürk'ün toplum tarafından ne denli benimsendiğini, içselleştirildiğini ve önemsendiğini göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Öte yandan 10 Kasım törenleri, farklı siyasi parti ya da gruplar tarafından zaman zaman polemik konusu haline getirilmiş veya siyasi bir hesaplaşmanın aracı olarak kullanılmıştır. Nitekim 1946 yılında çok partili siyasal yaşama geçildikten kısa bir süre sonra, 10 Kasım törenleri siyasetçiler tarafından gündelik siyasetin bir parçası yapılmış ve Atatürk, siyasi partiler arasındaki tartışmaların merkezine çekilmiştir. Böylelikle, yasın insanları ortak acılarda birleştiren ve insanlar arasındaki dayanışma duygularını ortaya çıkaran özelliğine gölge düşürülmüştür.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (*CDAB, Ankara*)

II. Resmi Yayınlar

T. B. M. M. Tutanak Dergisi

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi

T.C. Resmi Gazete

III. Süreli Yayınlar

Akşam,

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,

Babalık,

Cumhuriyet,

Hürriyet,

Kurun,

Milliyet,

Sabah,

Son Telgraf,

Tan,

Tercüman,

Ulus,

Zafer.

IV. Kitaplar

AHMAD, Feroz - AHMAD, Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

ATEŞ, Toktamış, *Kemalizmin Özü "Görüşler, Düşünceler"*, 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

DUMAN, Doğan - YORGANCILAR, Serkan, *Türkçülükten İslâmcılığa Milli Türk Talebe Birliği*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008.

Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Altıncı Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı, Zerbamat, Ankara, 1944.

Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün İkinci Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1940.

Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Sekizinci Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı, byy., Ankara, 1946.

Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Üçüncü Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı, Ankara Basım ve Cildevi, byy., bty.

Ebedî Şef Atatürk'ün Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle Yapılacak İhtifal Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 10. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.

KAYALI, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

Kemal Atatürk 1881-1938 Ebedi Şefimiz Atatürkün Ölümlerinin İlk Yıl Dönümü Bursa: 10.11.1939-Saat 9,05, Bursa Halkevi Neşriyatı, Bursa Vilayet Matbaası, 1939.

KILI, Suna - GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

TEKİNER, Ü. Aylin, *Atatürk Heykelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

V. Makaleler

ARSLAN, Nebahat Oran, "Bir Liderin Ölümü: Kars Gazetelerinde 10 Kasımlar (1938-1960)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, Sonbahar 2008, ss. 47-58.

ÇELIK, Seda - IŞIK, Sayıl, "Patolojik Yas Kavramı Travmatik Yas", *Kriz Dergisi*, 11 (2), 2003, ss. 29-34.

ÇINAR, Mehmet, "Yas Psikolojisi: Yas Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Turkish Studies*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/2, p. 57-74.

ERTAN, Temuçin Faik, "Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit", *Kebikeç*, Yıl: 2, Sa.: 5, 1997, ss. 17-34.

GIZIR, Cem Ali, "Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2006, ss. 195-213.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Konya, 2013, ss. 393-422.

ÖKTEN, Nazlı, "Ölümsüz Bir Ölüm, Sonsuz Bir Yas: Türkiye'de 10 Kasım", *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 325-346.

UZUN, Hakan, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm Ve Milli Şef Kavramları", *Dokuz Eylül Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. IX, 20–21, Yıl 2010/Bahar-Güz, ss. 233–271.

YALANSIZ, Nedim, "1930'lar Türkiye'sinde Demokrasi ve Kemalizm Tartışmaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3, Sa.:8, İzmir, 1999, ss. 25-42.

VI. İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 06.05.2018)

http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/turk-heykeltraslar/heykelci-prof-dr-kenan-yontunc-2096.aspx (Erişim Tarihi: 23.06.2018)

http://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.07.2017)

VI. Tezler

HOTANCI, Yağmur Tatar, *Demokrat Parti Döneminde 10 Kasımlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2017.

ŞIMŞEK, Burak, *Türkiye'de 10 Kasımlar (1938-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

EKLER

EK-1

"Ebedi Şef Atatürkün ölümünün yıldönümü münasebetile yapılacak ihtifal hakkında program:

I. Halkevlerinde:

A) Ebedi Şef Atatürk'ün ölüm gün ve saatine tesadüf eden 10 İkinciteşrin939 Cuma günü saat 9.05 te bütün Halkevlerinde, Halkevi olmıyan yerlerde Parti merkezlerinde bir ihtifal toplantısı yapılacaktır.

B) Bu toplantıyı, Halkevi olan yerlerde Halkevi reisleri, olmıyan yerlerde parti reisleri tanzim ve idare edeceklerdir.

C) Bu toplantı umum için olmakla beraber bilhassa o şehir ve kasabalarda en büyük mülkiye memuru başta olmak üzere askeri makam amirleriyle devair reisleri, Parti ve Halkevi mensupları, resmi ve hususî teşekküllerin mümessilleri davet edilecektir.

D) Toplanılan yerin münasip mahalline Atatürk'ün bir büstü, yoksa bir fotoğrafı konacak ve bu köşe Türk ve Parti bayraklariyle ve çiçeklerle süslenecektir. Tam o saatte vazifeli kılınacak bir zat, Atatürk'ün o gün, o saatte öldüğünü kısa ve veciz bir ifade ile anlatarak hazır bulunanları ayakta beş dakika saygı susmasına davet edecektir.

E) Bundan sonra bir hatip Atatürk'ün hayatı, memleket ve millet için yaptığı büyük hizmetler hakkında bir hitabede bulunacak ve bunu müteakip Milli Şef İnönünün Atatürk hakkındaki bağlı beyannamesi okunarak toplantıya son verilecektir.

F) Toplantı bu suretle sona erdikten sonra, varsa Atatürkün heykeli veya büstü olan meydana topluca gidilerek bir çelenk konacak ve merasime nihayet verilecektir.

II. Mekteplerde:

10 İkinciteşrin 939 günü bütünmekteplerde saat 9.05 te talebe mektebin münasip bir salonunda toplanacak ve ayni şekilde 5 dakika ayakta saygı susması yapacak; müteakiben bir muallim tarafından Atatürkünhayatı,memleket ve millet için yaptığı büyük hizmetleri hakkında kısa bir hitabede bulunulacak ve Milli Şef İnönününbağlı beyannamesi okunarak merasime nihayet verilecektir.

III. Matbuat:

10 İkinciteşrin 939 günü bütün Türk matbuatı baş sahifelerini siyah çerçeve içine alacaklar ve Atatürk'ün hayat ve eserlerini canlandıran, ölümün mucip olduğu büyük teessürü ifade eden ve Kemalizmin ilelebet yaşıyacağıhakkında yazılar yazacaklardır.

IV. Radyoda:

10 İkinciteşrin 939 günü Türkiye radyosu sabah neşriyatında ajans haberlerinden sonra(Aziz yurttaşlar: Bugün Ebedi Şef Atatürkün ölümünün ilk yıldönümüdür. Türkiye radyosu, bu büyük acı dolayısileMilli Şef İnönünün büyük Türk milletine yaptığı beyannameyi okuyacak ve milletin bu büyük elemine katılarak tâzimen susacaktır)diyecek ve beyannameyi okuyacaktır.

Öğle ve akşam neşriyatında ise yine yalnız ajans haberlerini söyliyecek ve ajans haberlerini müteakip (Sayın yurttaşlar: Bugün Ebedi Şef Atatürkün ölümünün ilk yıldönümüdür. Türkiye radyosu, Türk milletinin bu büyük elemine katılarak tazimle susuyor)sözile neşriyatını tâtil edecektir. Konuşmalar, muhtelif yabancı dillerle tekrarlanacaktır.

Not:

Radyo bugünkü sabah neşriyatını, ihtifal kısmı 9.05 e gelecek şekilde tanzim edecektir."[116]

116 Cumhuriyet 5 İkinciteşrin 1939; Kemal Atatürk 1881-1938 Ebedi Şefimiz Atatürkün Ölümlerinin İlk Yıl Dönümü Bursa…, s.109-111.

EK-2

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün,10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün ölümünden hemen sonra söylediği, beyannamesi:[117]

"*Büyük Türk milletine:*

Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği sevgili milletinin ihtiram kolları üstünde Ulu Atatürkün fanî vücudu istirahat yerine tevdi edilmiştir. Hakikatte yattığı yer, Türk milletinin onun için aşk ve iftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür. Atatürk, tarihte uğradığımız en zalim ve haksız itham gününde meydana atılmış, Türk milletinin masum ve haklı olduğunu iddia ve ilân etmiştir. İlkönce ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi, asla yıpranmıyan bir kuvvetle nihayet bütün cihanın şuuruna nüfuz etmiştir. En büyük zaferleri kazandıktan sonra da Atatürk, ömrünü yalnız Türk milletinin haklarını, insaniyete ezelî hizmetlerini ve tarihe hakkettiği meziyetlerini ispat etmekle geçirmiştir. Milletimizin büyüklüğüne, kudretine, faziletine, medeniyet istidadına ve mükellef olduğu insaniyet vazifelerine sarsılmaz itikadı vardı. «Ne mutlu Türküm diyene» dediği zaman, kendi engin ruhunun, hiç sönmiyen aşkını ne manalı bir surette hulâsa etmişti. Fena zihniyet ve idare ile geri bırakılmış Türk cemiyetini, en kısa yoldan insanlığın en mütekâmil ve en temiz zihniyetlerile mücehhez modern bir devlet haline getirmek onun başlıca kaygusu olmuştu. Teşkilâtı Esasiyemizde ve bugün hizmet başında, irfan muhitinde ve geniş halk içinde bulunan bütün vatandaşların vicdanlarında yerleşmiş olan lâik, milliyetçi, halkçı, inkılâbcı, devletçi Cumhuriyet, bize bütün evsafile Atatürkün en kıymetli emanetidir. Ufulünden beri Atatürkün aziz adı ve hatırası, bütün halkımızın en candan duygularile sarılmıştır. Memleketimizin her köşesinde ve bütün milletçe kendisine gösterdiğimiz samimî bağlılık, devlet ve milletimiz için kudret ve vefanın beliğ misalidir. Türk milletinin Aziz Atatürke gösterdiği sevgi ve saygı, onun niçin Atatürk gibi bir evlad yetiştirebilir bir kaynak olduğunu bütün dünyaya göstermiştir. Atatürke tazim vazifemizi ifa ettiğimiz bu anda, halkımıza, kalbimden gelen şükran duygularımı ifade etmeği, ödenmesi lâzım bir borc saydım. Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı Atatürkün en kıymetli ideali idi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı insanlığın atisi için ümid verici bir müjde olarak selamlarım. Bu sözlerim, yazılarile ve toprağımızda şövalye askerleri ve mümtaz şahsiyetlerile yasımıza iştirak eden büyük milletlere, Türk milleti adına şükranlarımın ifadesidir. Devletimizin bânisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi, İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması, Eşsiz kahraman Atatürk! Vatan sana minnettardır.

Bütün ömrünü hizmetine verdiğin Türk milletile beraber senin huzurunda tazimle iğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran, sönmez meş'ale olarak, ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır."

117 Kurun 22 Kasım 1938.